విషయసూచిక.

ఓం నమశ్శివాయ.

ఆముక్తమాల్యదయోగ్యత.

[ఈ వ్యాసము చెన్నపురి "పవెల్ అండు మూర్ హెడ్ వర్నాక్యులర్ ప్రైజు" నకుఁగా వ్రాయఁబడి తత్పరీక్షాధికారులచే బహుమానమును గొనినది.]

శ్రీకృష్ణదేవరాయలచే రచియింపఁబడిన 'ఆముక్తమాల్యద' యను గ్రంథరాజముయొక్క యోగ్యతవిషయమే యీవ్యాసముయొక్క ముఖ్యోద్దేశ మగుటచేతఁ గృష్ణదేవరాయలచరిత్రము కాని యాగ్రంథముయొక్క చరిత్రము కాని యాగ్రంథకర్తృత్వచర్చ కాని యిక్కడ నెంతమాత్ర మావశ్యకము కాదు. కనుక యాముక్తమాల్యదయొక్క యోగ్యతవిషయమే తర్కింపవలసి యున్నది. ఆయోగ్యతయు మూఁడుసంగతులఁబట్టి చర్చించి స్థాపింపవలసియున్నది. అవి యేవన—భావ, సాహిత్యము, కవిత్వము. ఈమూఁడువిషయములయందు నాధిక్యముం గుఱించి చర్చ చేయవలసి యున్నది. అందు మొదట సాహిత్య లేక గ్రాంథిక యోగ్యత (Literary value) ను గుఱించిచర్చఁ జేసెదను.

సాహిత్యశాస్త్రము (Literature) నందు నాముక్తమాల్యద మిగుల ముఖ్యతఁ జెందినగ్రంథమై యున్నది. దీనికిఁ గారణములు రెండుగా నగపడు చున్నవి. మొదటికారణ మేమనఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వము ప్రబంధ రచన యన నెట్టిదో తెలియకయుండె. ప్రబంధరచన నూతనముగ నీమహా కవీశ్వరునితోఁ బ్రారంభ మైనదనుమాట యెంతమాత్రము కల్లగాదు. కనుక యాముక్తమాల్యద ప్రబంధరచనకుఁబుట్టినిల్లై యాంధ్రవిద్యాశాస్త్రమహాపథ ములో నొక గొప్ప మైలుఱాతిని స్థాపించె ననుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఇఁక రెండవకారణ మే మనఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వపుఁగవు లందఱు సం స్కృతగ్రంథములనుండి భాషాంతరీకరణములు చేయుచు వచ్చెడివారు. అట్టి భా షాంతరీకరణములు ముఖ్యముగఁ బురాణములు నితిహాసములు నై యుండె ననియు వానియందుఁ గేతనకవిచేతఁ దెలిఁగింపఁబడిన దండి దశకుమారచరిత్రయు, శ్రీ నాథునిచేఁ దెలిఁగింపఁబడిన శ్రీహర్షుని నైషధము మున్నగుగ్రంథములు ముఖ్యము లైన వనియు మ-రా-రా-శ్రీ, కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారు తమచే

రచియింపఁబడిన 'ఆంధ్రకవులచరిత్ర' మందు స్పష్టముగ వ్రాసియున్నారు. ఇం తియుకాక కృష్ణదేవరాయలతోనే స్వకపోలరచనలు ప్రారంభ మాయెను. అం తకు ముందు స్వకపోలరచితప్రబంధము లెక్కడను గానరావయ్యె. కనుక యాముక్త మాల్యద ముఖ్యముగ నీరెండుకారణములచేత నాంధ్రగ్రంథసముదాయమునందు స్వోన్నతస్థాన మేర్పఱుచుకొని వృద్ధి నొందెను. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు 'మదాలస చరిత్ర, సత్యభామాప్రీణనము, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి, రస మంజరి,' మున్నగు సంస్కృతగ్రంథముల రచియించెనని "విష్ణుచిత్తీయ" మను నామాంతరము గల యీయాముక్త మాల్యదఁబట్టి విశదముగఁ దెలియుచున్నది. పైఁ జెప్పినవిషయమును దృఢపఱుచునిమిత్తమై మ-రా-రా-శ్రీ, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారు రచియించిన మహమ్మదీయమహాయుగమునుండి యీక్రిందివిషయముఁ దీయుచున్నాఁడ. "ఆముక్తమాల్యదకు విద్యాశాస్త్ర (Literature) మందుండుస్థానమును మనము బాగుగ మెచ్చవలసినచో నాకా లపుఁ గవిత్వముయొక్క సామాన్యలక్షణములఁ బరీక్షించి చూడవలెను. సం స్కృతభాషకు భోజవిక్రమప్రభుత్వములును, ల్యాటిన్ భాషకు 'అగస్టస్' చక్ర వర్తిపాలనయు, ఇంగ్లీషునకు 'ఎలిజబెత్' రాణియొక్క రాచఱికపు దినములు నట్లు శుభప్రదములో తెలుఁగునకుఁ గృష్ణదేవరాయనికాల మట్టిదియే. అప్పుడు తెలుఁగులో స్వతంత్రప్రబంధరచన ప్రారంభింపఁబడెను. అంతకుఁ బూర్వపుఁ దెలుఁగు కవులు సంస్కృతగ్రంథములను దెలిఁగించుటయే తమపని యని తలఁచిరి. వారిలోఁ గొందఱు మృగమధురశైలినిఁ దెలిఁగించినవారై యుండిరి. ఈ కా లపుఁ (రాయలకాలపు) గవులు సంస్కృతగ్రంథములలోనుండి కొంచెము కథ గ్ర హించి దానిపై స్వతంత్రకావ్యరచనఁ జేయసాగిరి. రసపోషణమే యీకాలపుఁ గావ్యముల ముఖ్యలక్షణము. ఈకాలపుఁ గవులలో నొకఁడగు మాదయగారి మల్లన, కావ్య ముండవలసినవిధము నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

క. "చెప్పఁ దగుఁ గవిత రసము, ల్చిప్పిల నప్పప్పు బళి! బళీ! యన లేదా
యెప్పుడుఁ జెప్పక యుండుట, యొప్పు సుమీ సుకవి యెంత యుచితజ్ఞుఁడో కో."

ఇఁక రెండవవిషయమైనట్టి భాషావిషయము (Linguistic) నందు నా ముక్తమాల్యదకుఁ గల ముఖ్యతనుగుఱించి యాలోచింతము. విద్యాశాస్త్రవిష యమం దెటులో యటులే భాషావిషయమందుఁ గూడ నీగ్రంథ మెక్కువ యైన ప్రాముఖ్యముఁ గాంచెను. కృష్ణదేవరాయ లుభయభాషలయం దసాధారణ

పాండిత్యముఁ గలవాఁ డయ్యు నాముక్తమాల్యదయందు నాంధ్రవ్యాకరణ దోష ములు కనఁబడుచున్న వనువిషయ మత్యంత మైనయాశ్చర్యమును విచారముఁ గూడఁ గలిగించుచున్నది. ఈవిషయము ప్రతిపాఠకునకుఁ దేటతెల్ల మగుచు న్నది. ఆవ్యాకరణదోషము లేవియో పరీక్షింపకముందు వానితో సంబంధిం చిన యొకచిన్నవిషయమునుగూర్చి యించుక విచారింతము. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణదేవరాయలచేత వ్రాయఁబడలే దనియు నాస్థానవిద్వాంసుఁ డైనయల్లసాని పెద్దన్నచే రచియింపఁబడి కృష్ణదేవరాయలపేరిటఁ బ్రచురింపఁబడె ననియు నొక వదంతి కలదు. అట్టివదంతికి నెంతమాత్రము వీలు లే దని పెద్దనగ్రంథ మైనస్వా రోచిషమనుచరిత్రమును కృష్ణదేవరాయలగ్రంథ మైన యాముక్తమాల్యదను జదివి పోల్చి చూచిన యెడల విశద మగుచున్నది. ఏల యనఁగాఁ గృష్ణదేవరా యల గ్రంథములోఁ గన్పడు వ్యాకరణదోషము లేవియుఁ బెద్దనమనుచరిత్ర మందుఁ గానరావు. ఇఁక నాముక్తమాల్యయందుఁ గానవచ్చు వ్యాకరణదోష ములఁ బరీక్షించి యుదాహరించెదను. అట్టిదోషములలో నికారసంధులు, తత్స మశబ్దములం దకారసంధులు, క్త్వార్థకసంధులును ముఖ్యము లైనవి. క్రమమున వానిఁ బరీక్షించినచో నికారసంధు లీక్రిందిపద్యములందు స్పష్టముగఁ గనఁబడు చున్నవి.

"నింగిటు త్రిశంకు కతన మాతంగవాటి." ఆ. ౨.

ఇచ్చట 'నింగి + ఇటు = నింగిటు' అని ప్రయోగింపఁబడినది.

"నిట్టతాడువంటతివరమించె." ఆ. 5.

ఇందు 'నిట్టతాడువంటి + అతివ = నిట్టతాడువంటతివ' యని ప్రయో గింపఁబడినది.

ఇఁకఁ దత్సమములం దకారసంధు లీక్రిందిపద్యములందుఁ గానఁబడు చున్నవి.

"వడఁకుచుఁ గాక చేష్టుడిగె వక్షము పక్షులు జానువుల్ చొరఁగ." ఆ. 4.

ఇందు "చేష్ట + ఉడిగె = చేష్టుడిగె' అని ప్రయోగింపఁబడినది.

"ప్రోల్చెదనికడంక దంచెనవుఁజేతుల గంగను కాసె దూఱఁగా." ఆ. 2.

ఇక్కడ 'గంగ + అను = గంగను' అని ప్రయోగింపఁబడినది.

"ఈబ్రక్కందిర్విఁజూడరయ్య సభవారీరంగభర్తంచు." ఆ. 6.

ఇచట 'రంగభర్త + అంచు' రంగభర్తంచు' అని ప్రయోగింపఁబడినది.

మూఁడవది యైనక్త్వార్థకసంధి యీక్రింద నుదాహరింపఁబడుపద్యము నందుఁ గానవచ్చుచున్నది.

సీ. కొంగవాల్మఱుకులంగుళులఁ బట్టుక జబ్బలంటఁ గుట్టిడవెజ్జునరయువారుఁ
దలఁబడ్డగుదియదెబ్బలఁ బాతమసియిడియంబలి గంజిండ్లనడుగువారుఁ
దమనేగిఁ జెప్ప లో దయమీఱ విని చీరఁ జించిచ్చువారి దీవించువారు
నొలఁబడ్డనెపమునఁ గలలేని సిరిఁజెప్పి చుట్టలపై దాడి వెట్టువారు

గీ. నైనపాంథులచేతఁ గ్రందైనయూళ్లు, జాడఁగానిటఁ దెచ్చియిన్నీడడించి
వారునీరానఁ బోవనవ్వారిమగిడి, వచ్చునాలోన నీరూపువచ్చెనాకు. ఆ. 6.

ఇందు చించి + ఇచ్చు = చించిచ్చు' అని క్త్వార్థకసంధి ప్రయోగింపఁబడి నది. ఈ పద్యమునందే యితరదోషములు కూడ నున్నవి. మొదటిచరణమున 'పట్టుక' అనుశబ్దము పట్టుకొని యనుటకు బదులుగా నుపయోగింపఁబడినది. రెండవచరణమందు 'గంజి + ఇండ్లు = గంజిండ్లు' అనియుఁ బ్రయోగింపఁబడి నది. మఱియు,

పుట్టున్నీగెద దీనినానొదవియోపుణ్యాత్మ యెట్లుంటివే. ఆ. 6.

"పుట్టున్ + ఈగెద = పుట్టున్నీగెద" అని వ్యాకరణవిరుద్ధప్రయోగము చేయఁబడినది.

ఈ పైఁజెప్పినదోషములు కాక రేఫసంబంధదోషములు కూడఁ గాన వచ్చుచున్నవి. అట్టిదోషము లీక్రిందిపద్యములం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

"సదన మిఁ ొక్క-మా టరసి చంచలలోచనఁ గానకున్న దూ
రెదు మంకి కానిబుద్ధి విపరీతతఁ బొందక చూడుమా."

ఈపద్యమందు 'దూఱు' అనుశబ్దమునకు 'దూరు' అని లఘురేఫముఁ బ్రయోగించినందుకుఁ దిమ్మకవి యాక్షేపించినాఁడు. ఈవ్యాకరణదోషము రేఫ ఱకారమైత్రి యని చెప్పఁబడుచున్నది. మఱియు,

చ. తరుణులకౌఁగిట న్మనుచుఁ దమ్ము వృథా పిరు లెత్తు చేసి మో
పరులుగఁ జైత్రుఁ డంచుఁ దదభావమనోభవవహ్ని వేచ్చి ని
ర్భరమధుపాళిధూమముఁ బరాగపునీరును దేనెకట్టి చా
దరుదుగఁ దాల్పఁగాఁ గొఱవు లై యెఱుఁగంబడెఁ గొన్నిభూజముల్.

'కొఱవి' శబ్దమునకు రెండర్థములు కలవు. ఒకయర్థము చల్లారినకఱ్ఱ. రెండవయర్థము కురవకవృక్షము. ఈపద్యమునందు రెండవయర్థముతో నాశబ్ద

ముపయోగింపఁబడినది. అటు లుపయోగించినపుడు గురురేఫం బుండఁగూడ దని యాక్షేపణ కలదు.

ఇట్టివ్యాకరణదోషము లందందుఁ గానఁబడుచున్నను, ముం దుదాహరింపఁ బడఁబోవు కన్నడభాషయం దుండు శబ్దము లందందుఁ గనఁబడుచున్నను, నా ముక్తమాల్యదవిలువకుఁ గాని తత్కర్త యగుకృష్ణదేవరాయల సుప్రసిద్ధనామ ధేయమునకుఁ గాని యొకపెద్దకొఱఁత గలుగఁబోదు. పైఁగా గ్రంథకారుని కవితాస్వాతంత్ర్యము నీదోషములు వెలువడఁ జేయుచున్నవి. తక్కినగ్రంథకారుల వలె వ్యాకరణసౌష్ఠవమున కై కవిత్వసౌందర్యము నప్రధానముగఁ జేయక, కవిత్వ సౌందర్యమునకే వ్యాకరణసౌష్ఠవమును లోనగునట్లు చేయుటచేత వైయాకరణ సూత్రజాలములను భేదించి తనస్వాతంత్ర్యమును నాంధ్రగ్రంథసముదాయము నందు నిలిపి కృష్ణదేవరాయలు తెలుఁగుభాషను బాగుగ వర్ధిల్లునటులు సేసెను. ప్రధానాంశములలో మూఁడవదియు మిక్కిలి విలువగల దైనకవిత్వాంశముఁ బరీ క్షించెదను. ఆముక్తమాల్యదఁ జదివి చూచినవారి కెల్లరకు మొట్టమొదట విశద మగువిషయ మే మనఁగా గ్రంథకారునియొక్క యసాధారణ మైనయుభయ భాషాపాండిత్య మై యున్నది. సంస్కృతమునందును దెలుఁగునందు ననర్గళ మైన ధార కవి కున్నట్లు పద్యములఁ గొన్ని చదివిచూచినయెడలఁ దెల్ల మగుచున్నది. అందుచేతనే "సాహితీసమరాంగణసార్వభౌముఁ" డనుబిరుద మాతని కీయఁ బడెను. ఈక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సంస్కృతపాండిత్యముఁ దెలియఁజేయు చున్నవి.

శా. తారుణ్యాతిగ చూతనూత్న ఫలయుక్తైలాభి ఘారస్వన
ద్ధారాధూపితశుష్యదంబు హృతమాత్స్యచ్ఛేదపాకోద్గతో
ద్గారంపుంగన రార్చుభోగులకు సంధ్యావేళలం గేళికాం
తారాభ్యంతరవాలుకాస్థితహిమాంతర్నారికేళాంబువుల్. ఆ. 2.

శా. నిత్యంబు న్నృతిహారివాద మగుట న్విజ్ఞప్తి లే కంపఁ దా
నత్యూర్జస్వలుఁ డౌట భూపతియు సభ్యవ్రాతము న్శంకమైఁ
బ్రత్యుత్థానముఁ జేసి మ్రొక్కఁగ సభాభాగంబు సొత్తెంచి యా
న్నత్యప్రోజ్జ్వలరాజదత్త వరరత్నస్వర్ణపీఠస్థుఁ డై. ఆ. 3.

శా. అర్థావాగ్విబుధ మ్మహావచనకవ్యాహార మాహావచ
స్సిద్ధ మ్మాఃకృతతాం గతః కలి రితి శ్రీసూక్తివిద్యాధర

మ్మిద్ధాద్ధత్య మగా ల్లయం హి కుథియా మిత్థం వదత్కి-న్నర
మ్మర్థీరాగ్రణిగెల్పుటుత్సవమునం దయ్యె స్నభమ్మంతయుఁ. ఆ. 4.

ఈవిధమునఁ జెక్కు-పద్యములందు సంస్కృతపదము లెక్కు-వగ నగపడు చున్నవి. అందుచేత నీవిషయమందు నీతని నాంధ్రభారతమునందుఁ గొంతభాగ మును రచియించిన యెఱ్ఱాప్రెగడార్యునకుఁ బోల్పఁ దగును. ఎఱ్ఱాప్రెగడార్యు పద్యము నొకదానిఁ గూడ నుదాహరించినయెడలఁ బైనిజెప్పినవిషయము సు బోధ మగుచున్నది.

సీ. లాలితయశోవనోజ్జ్వలవిలాసములం దిలకింప సుందరా
భీలవిచేష్టితం బమరభీమమనోభవసిఁహరేఖ మై
వ్రాలవె యింక నీ వెలమి వామవిలోచన లంగజన్మలీ
లాలస లై విపక్షులు భయాలసు లై ధృతియేది చూడఁగన్.

సంస్కృతమునకంటెఁ దెలుఁగుబాసయందుఁ గవికిఁ బక్షపాత మున్న టులు పుస్తకమునం దెక్కు-వభాగమందలిపద్యములు విశదీకరించుచున్నవి ‘దేశ భాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స’యని కృష్ణదేవరాయ లే చెప్పియుంటఁ బైవాక్యము దృఢీకరింపఁబడుచున్నది. ఈవిషయ మీాక్రిందిపద్యములచేత నుదాహరింపఁబడు చున్నది.

చ. ఒదవెసుజవ్వనంబు వెలి కొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁ గూడి బి
ట్టదుమఁగ లేఁతలొట దిగ నాకకుమిాఅను లేక వక్షపుం
జదుపునఁ బ్రక్క-ల న్మెఱసి చప్పట లై మఱి లావుఁగూడఁ బైఁ
బొదలెననంగఁ బిక్క-టిలెఁ బొల్తుకచన్నులు నాఁడునాఁటికిన్. ఆ. 5.

సీ. ఇడిసిన యిడుపులయెడలఁ బొట్టే నుత్తరేను గసెంద కోరిందపొదలఁ
గెడసిన గరిసెలక్రిందలాఁగలఁ గ్రుస్సి యదవకాఁపురముండు నాఖుతతుల
సగముదుమ్మునఁ బూడి చిగిరింత వామూయఁ బెరిఁగిననూతిపాఁతఅబొఱియలఁ
జీమలు ప్రాలీడ్వఁ జివికినవెలుగుపట్టునఁ బండి యెండి క్రుంగినగునుకులఁ
గీ. బెంటదొగ్గళ్ళలోఁ గడుపంటిశ్మశ్రుచలనములఁ గ్రుక్కు-జీర్ణాతువులఁ బొలంబు
దుండు గలమళ్ళయారులఁ దూలిరాఁడు,చిక్కు- నేతాలపాడరిసీమఁజూచు.ఆ.6.

ఈవిధముగ ననేకము లైనపద్యములందు మిక్కి-లి యచ్చతెలుఁగు పద ములు విలసిల్లుచున్నవి. ఈ విషయమునఁ గృష్ణదేవరాయని గూచిమంచితిమ్మ

కవికిఁ బోల్పవచ్చును. ఇందునిమిత్తమె తిమ్మకవిపద్య మొకదాని నిం దుదాహరించుచున్నాఁడ.

చ. జగములతల్లి నైమె పుడమిజవ్వనిగాదిలిపట్టి యైనయి
   మ్మగుదలమిన్నఁ దెచ్చితివి మోస మెఱుంగక నీకుఁ
   దగ దిది యంచుఁ దెల్పఁ గలదంటలు గల్గమిఁజేసి యిట్టికీ
   డగపడె నింక నైన విడనాడక రామునిప్రాపు చేరుమీ.

ఈపద్యము తిమ్మకవివిరచిత మగునచ్చతెలుఁగు రామాయణంబునం దున్నది.

ఇకఁ గవియొక్క శైలీవిషయ మై విచారింతము. ఆముక్తమాల్యదలో నుండుపద్యము లన్నియు దాదాపుగా శ్రుతికటువు లై యందువలనఁ గష్టతరము లై యున్న వనుమాట కెంతమాత్రము సందియము లేదు. సాధారణముగ గ్రంథమునం దేపద్యముఁ దీసి చూచిన నీశ్రుతికాఠిన్యము విశదము కాకపోదు. శైలియందు మృదుత్వ మనునంశ మాముక్తమాల్యదకు నూతనవిషయ మని చెప్పవచ్చును. ఆముక్తమాల్యద పెద్దనార్యకృతము కా దని చెప్పుటకు నీశైలీకాఠిన్యము కూడ నొకదృఢసిద్ధాంత మై యున్నది.

మనుచరిత్రముయొక్క శైలీమృదుత్వముకాని యల్లికలుకాని సహస్రాంశమునఁ గూడ నాముక్తమాల్యదయందుఁ గానఁబడవయ్యె. మిగులఁ గటుపద భూయిష్ఠ మగుటయే యాముక్తమాల్యదఁ బెక్కురు పఠింపకుండుటకు ముఖ్యకారణములలో నొకటి యై యున్నది. గ్రంథ మించుకయైనఁ జదివినవారి కీవిషయ ముదాహరింప ననావశ్యకము. అయిన నొకచిన్నపద్యముచే నుదాహరించెద.

చ. గగనము నీరుబుగ్గ కెన గా జడివట్టిన నాళ్ళు భార్యక
   న్బాగ సొరకుండ నారికెడపుంబొఱియ ల్దవిలించి వండ న
   య్యగపల ముంచి పెట్టఁ గలమాన్నము నొల్చిన ప్రప్పు నాలుగే
   న్బాగిపినకూరలు న్వడియము ల్వరుగు ల్పెరుగు న్ఘృతప్లుతిఁ. ఆ. 1.

పై నుదాహరించిన ప్రకారము శైలి యెంత రచనాననుగుణముగాను శ్రుతికఠినముగాను నున్నను గ్రంథమునందు విస్తరింపఁబడినకథకుఁ దగినటు లున్నదని చెప్పక మానదు. మతవిషయక మైనయంశములను వర్ణించుటకుఁ గూడఁ దగినటు లుపయోగింపఁబడినది. అందులకు దృష్టాంతముగా నీక్రిందిపద్యము నుదాహరించుచున్నాఁడ.

సీ. జగదుద్గతికిని బీజము ప్రధాన మన నీశ్వరత్వాదివీశునశబ్దవాదిఁ
బౌరి నీశుఁ డే నని భోగమాత్రేత్యాద్యుదాహృతిస్ఫూర్తి మాయావివాది
ఫలియించుఁ గ్రియ యనా ఫలమత ఋత్యాదిసర్వేశుఁ గొననియపూర్వవాది
శాస్త్రయోనిత్వాదిసరణి నీశ్వరునిఁ దెల్పెదుననుమాన మన్వీలువాది
గీ. నిత్యులం దెల్ల నిత్యుఁ డన్స్మృత్యుయుక్తి, క్షణికసర్వజ్ఞ తేశ సౌగతవివాది
ననుపపత్తేర్న యనుసూత్ర మాదియైన, వాని నృపతీశుఁ బ్రత్యక్షవాది గెలిచె.

ఇందుఁ గవికిఁ గల మతశాస్త్రజ్ఞానము వెలువడుచున్నది. ఈ శ్రుతికాఠిన్య మునకుఁ గూడ రెండుకారణములు కలవు. కవి కన్నడదేశపురాజగుటఁ గన్నడ శబ్ద ప్రయోగములఁ జేయుటచే నాంధ్రభారతి బాగుగనుపయోగింప నశక్తుఁ డయ్యె. రెండవది సంస్కృతశబ్దప్రయోగ మై యున్నది. ఇది యీతనికే కాక రామరాజభూషణుఁడు పెద్దన యెఱ్ఱాప్రెగడ మున్నగు మహాకవీశ్వరులకుఁ గూడ లక్షణ మై యున్నది. ఈరెండుకారణములవలనఁ గల్గినశ్రుతికాఠిన్యమును మనము దిగఁద్రోయ లేకపోయినప్పటికి మొత్తముమీఁద శైలి మతవిషయక మైనగ్రంథ కథకుఁ దగినటులొప్పారుచున్న దని చెప్పుటకు నెంతమాత్రము సందేహములేదు.

ఇఁక రసవిషయమై విచారించినయెడల రసాధిక్య మేమియు నంతఁగఁ గానఁబడదు. అయిదవయాశ్వాసమునందు ఋతువర్ణనములయందు నుత్తరా యణ వర్ణనమునందును శృంగారరసము స్ఫురించుచున్నది. ఆఱవయాశ్వాసము నందు రాక్షసవైష్ణవసమాగమమునందు భయ, భయానక, వీర, భక్తిరసములు కూడ నక్కడక్కడ స్ఫురించుచున్నవి. ఈరసవిషయము నలంకారవిషయమును గూర్చి చర్చించినపిదప నుదాహరించెద.

అలంకారసమృద్ధివిషయమై విచారణచేసినచో నాముక్తమాల్యదయందుఁ బెక్కుప్రదేశముల నలంకారగర్భితము లై నపద్యంబులు కనఁబడుచున్నవి. ఈ పై వాక్యమును దృఢపఱచుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందలి యీక్రింది పద్యము నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికు లౌ నన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధి గాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసార సంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి

గీ. మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ.

ఈ పై పద్యమువలనఁ గృష్ణదేవరాయలకవిత్వము సాధారణముగ రసాలంకార విలసితమై రాజిల్లుచున్నది యని స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నయది. మఱియుఁ గవికృతము లగుగ్రంథములు నాతని యుభయభాషాపాండితియు నాముక్తమాల్యదరచనయందుఁ దనకుఁ గలిగిన బుధజనప్రోత్సాహము నీపద్యమువలన విశద మగుచున్నవి.. కృష్ణదేవరాయ లసాధారణపాండిత్యము కలవాఁ డని తత్కృతగ్రంథరాజమందు నలరారునలంకారసమృద్ధియే తెలుపుచున్నది. ఉత్ప్రేక్ష, అర్థాంతరన్యాసము, హేత్వపహ్నుతి మున్నగు ననేకము లైనయలంకారములు గ్రంథమందుఁ గనఁబడుచున్నను గవిపక్షపాత ముత్ప్రేక్షాస్వభావోక్త్యలంకారములం దున్నటులు తదుభయాలంకారగర్భితములై గ్రంథమం దెల్లెడ విలసిల్లు పద్యరాజములే విశదీకరించుచున్నవి. ఆముక్తమాల్యదయందలి యలంకార సమృద్ధిఁ జూపుటకు నాల్గవయాశ్వాసమునందు రాజిల్లుదశావతారపద్యంబులే చాలు. అయినను రసాలంకారగుంఫితము లైన కొన్నిపద్యములను గ్రంథమునుండి తీసి యీవిషయము నుదాహరించెద.

మ. మును పే చంద్రబలంబు గల్గి మలయంపుం గమ్మలేగాడ్పుఁ దే
రున నేతెంచులతాంతబాణునకు సూర్యుండు న్మహిం గ్రొత్తగా
ననుకూలించెఁ గలంబున న్విరహిణీప్రాణాపహారంబు నే
యన యూహించు విధాతకృత్య మది యేలా మాను నెప్పట్టునన్. ఆ. 5.

ఈపద్యమునందు శృంగారరసము, అర్థాంతరన్యాసాలంకారమును గూడ స్ఫురించుచున్నవి.

ఉ. కుప్పసముల్వదల్చి రిఱిగుబ్బల నొత్తిలి హత్తి వేగుజా
మిప్ప లలర్చుగాడ్పుల కధీశుఁ గ్రమంబున ఘర్మశంకమై
నుప్పతిలంగ దోమతెర లుప్పర మెత్తిరి దక్కి రూష్మము
ల్దెప్పర మైనలోహశకటీ ప్రకటీకరణంబుఁ గామినుల్.

ఇందు శృంగారరసము, స్వభావోక్త్యలంకారమును రాజిల్లుచున్నవి.

క. తనుమధ్య వళీభంగము,లను గూర్పఁగ, నవియుఁ దత్కులముల యగుటఁ గం
తునియిడిసపత్తిత్తే కనఁ, జనునొడ్డాణమున నడుము చామకునమరున్.

క. లేఁగాఁదీఁగె నితంబము ప్రేఁగునఁ, బ్రదివ్వటయుఁ గని విరించి బిగింపన్
లోఁగి ముడి యిడినొ వదలుగ, నాఁ గోక స్తనిగభీరనాభి చెలంగున్.

ఈరెండుపద్యములయందు శృంగారరసమును, వరుసగ రూపకోత్థాపితోత్ప్రేక్షయు నుపమోత్థాపితోత్ప్రేక్షయు నగపడుచున్నవి. మఱియు గ్రంథప్రారంభమునఁ జేయఁబడిన శ్రీవిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమునందు స్వభావోక్త్యలంకార మమితముగ నుపయోగింపఁబడినది. ఇంతియ కాక మైదవయాశ్వాస మంతయు శృంగారరసపూరిత మై వివిధాలంకార గర్భితమై ప్రకాశించుచున్నది. పైని జెప్పఁబడిన పద్యములు కాక నాల్గవయాశ్వాసమునుండి దశావతార పద్యంబులఁ గొన్నింటి నిం దుదాహరించి యింతతో రసాలంకారప్రశంసను ముగించెద.

చ. ఎలమి యుగాంతవారి కెదురెక్కుతఱి నవ్వడిఁ దాలుగహ్వరం
బులఁ జనునీటివెల్లిఁబడిఁ బోవుసవక్షనగోరువాశ్చరం
బులు దనుఁ దాఁకఁ దద్గతత బ్రమోయునజాండము దైత్యువేదపం
క్తులు గొని కూల్చినట్టిజయదుందుభిఁ జేసితి కా మురాంతకా.

ఇక్కడ ననుభయతాద్రూప్యరూపకాలంకారము స్ఫురించుచున్నది.

ఇఁక వృత్తబాహుళ్యసౌష్ఠవముల గుఱించి యించుక యాలోచించినచో నాముక్తమాల్యదయందు మహాకావ్యములం దుపయోగింపఁబడు వృత్తము లన్నియు నుండుటయే కాక కొన్ని యపూర్వము లైనయవి యక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు నీక్రిందిపద్యము నిచ్చుచున్నాఁడ,

ఉ. అక్కట రాధ నీకుఁ దగవా? మగవారల సత్తమామలం
దక్కె ముకుందవేణుకలనాదపుటేలకు లేటిమొత్త మై
త్రెక్కొనుకాఁకచే నడికిరే లరుదెంచినగోపికావళి
న్బొక్కఁగఁజేసి తద్రుచిరభోగము గుత్తగ నీవ కైకొనన్.

ఈపద్యమందుఁ బ్రథమపాదమునందుఁ బ్రాస్తాకలితదీర్ఘయతి ప్రయోగింపఁబడినది.

పాత్రగుణవర్ణనము గుఱించి యాలోచింపకముస్ను మన మాంధ్రసాహిత్య శాస్త్రమందుఁ బాత్రవర్ణన మనునట్టి దెపు డైనఁ గలదా లేదా యని

విచారింపవలెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమునకుఁ బూర్వ మట్టిపాత్ర గుణవర్ణన మెచ్చటఁ గానరాదయ్యె. దీనిఁబట్టి మన మట్టిపాత్రవర్ణన మన నేదియో కృష్ణదేవ రాయలకుఁ బూర్వపుఁగవులకుఁ దెలియనే తెలియ దని చెప్పుట కెంతమాత్రము వీలు లేదు. అలంకారశాస్త్రములందు నాయికానాయకలక్షణములఁ దెల్పు సూత్రములే యీపాత్రగుణవర్ణనాభావమునకుఁ దోడ్పడినవి. అలంకారశాస్త్ర ములయందుఁ జెప్పఁబడిన గుణము లుండినయెడలనే నాయకులును నాయికలు నేర్పడెదరు కాని, యట్టిగుణములు లేనిచో నట్టిపాత్రములు నాయికానాయక లక్షణములఁ బొంద నేరవు. ఇందుచేత నాంధ్రకవు లందఱు సాధారణముగా లోకమందుఁ గనఁబడు జనులవలె సజీవము లై యున్నటు లగపడక లోకాతీత గుణోన్నతము లై విలసిల్లు పాత్రములనే యేఱి తమగ్రంథములందుఁ బ్రదర్శిం చెడివారు. ఈకారణమువలననే చదువరు లట్టిపాత్రములను మెచ్చకయున్నారు. పాత్రగుణవర్ణనస్థితి యిటులున్నను మహాభారతమందు నెలదారు పాత్రములు మ ట్టుకు సజీవము లగుటచే నెంతయు రమణీయములుగ నున్నవి. కవిసత్తము లగు శ్రీనాథుఁడు, పెద్దనయుఁగూడ మహాభారతప్రదర్శిత పాత్రములవంటి పాత్రములఁ బ్రదర్శించియున్నారు. ఆయిరువురు కవులుఁగూడ నొకభక్తుని బాగుగ వర్ణించి యున్నారు. కృష్ణదేవరాయలు కూడఁ బైఁ జెప్పిన కవులవలెఁ జక్కని పాత్రము లను సృజియించినాఁడు. తాను మిగుల శైవభక్తి కలవాఁడు కానందున బాత్ర ములఁ గూడ విశిష్టాద్వైతమతము ననుసరించియే సృష్టించె. ఆముక్తమాల్యద యందుఁ గృష్ణదేవరాయలు వర్ణించిన పాత్రములలో నత్యంతరమణీయము లైనవి రెండు. అవి యేవనఁగా, విష్ణుచిత్తుఁడు నాముక్తమాల్యదయు. విష్ణుచిత్తుఁ డధిక దైవభక్తిగల బ్రాహ్మణుఁ డని యాతనిచర్యలు, మాటలును స్పష్టముగఁ దెలియఁ జేయుచున్నవి. ఆతనిహృదయ మతిసుకుమార మైనది. పతివ్రతాతిలక మగు తనభార్య యతిథులకుఁ దగినసన్మాన మొనర్చుటకుఁ బడుశ్రమఁ దానుఁగూడ ననుభవించి యందఱు వైష్ణవులకు స్వగృహమును విశ్రమస్థానముగఁ జేసె. పరోప కార నిరతియు నత్యంత దైవభక్తియు విష్ణుచిత్తుని మాహాత్మ్యమును సహస్ర ముఖముల నుద్ఘోషించుచున్నయవి. ఆముక్తమాల్యదగుణవర్ణనము విష్ణుచిత్తుని గుణముల వర్ణనమంత బాగుగఁ బ్రదర్శింపక పోయిన నామెకు విష్ణుచిత్తునిపైఁ గలప్రేమాతిశయ మతిరమ్యముగ వర్ణింపఁబడినది. తండ్రిమాట విన లే దనునం శము తప్ప నామెగుణబాహుల్య సౌష్ఠవములకు మఱి యెట్టికళంకమును లేదు.

ఈరెండుముఖ్యపాత్రములే కాక యప్రధానపాత్రములు కూడఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడినవి. మొత్తము మీఁద నాంధ్రభాషయందు గ్రంథముల రచియించి పాత్ర గుణప్రదర్శనము నతిరమణీయముగఁ జేసిన యిద్దఱు ముగ్గురు కవులలో నొకఁడై కృష్ణదేవరాయ లాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమునందు సజీవపాత్రవర్ణన మను నూతనాంశము నొకదానిఁ గల్పించి యెంతయు నాంధ్రభాషకు మహోపకార మొనర్చినాఁ డనుటకు సందేహ మేమియు లేదు. ఇట్టిమహాకార్య మొనర్చినందుకు నాంధ్రులందఱు నెల్లపుడుఁ గృతజ్ఞు లై యుండ వలసియున్నది.

అన్నిటికంటె ముఖ్యాంశ మైనట్టి పాకవిషయముం గూర్చి యిఁకఁ బరీక్షించి విమర్శము చేయవలెను. పాక మనఁగా నేమి? అర్థగాంభీర్యమే పాక మని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ వాక్యమునకుఁ బ్రమాణముగ నలంకార శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకముఁ బేర్కొనెదను. విద్యానాథకృత మైనట్టియు నలంకార శాస్త్రవిషయమైు సంస్కృతభాషయందు రచియింపఁబడిన మహాగ్రంథములలో నొకటి యైనట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయ మనుగ్రంథమునందు నీ క్రిందివిధముగ వ్రాయఁబడినది.

"అర్థగంభీరిమా పాక స్స ద్విధా హృదయంగమః।
ద్రాక్షాపాకో నాళికేరపాక శ్చ ప్రస్ఫుటాంతరా"॥

ఆపాకముకూడ రెండువిధము లని పై శ్లోకమునందు విశదముగఁ జెప్పఁబడినది. ఆముక్తమాల్యదయం దుండుపాకము నాళికేరపాక మని దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ఆముక్తమాల్యద నొక్కసారి చదివినయెట్టిచదువరి కైన నీవిషయము గోచరము కాకపోదు. ఏపద్యముం జదివిన నాక్లిష్టపాకము స్పష్టముగ నగపడి పుస్తకమును వదలిపెట్టు నంతిక్లేశముఁ గల్గించు ననుమాట గ్రంథ మొకసారి యైనఁ జదివి చూచిన వారి కనుభవవేద్య మై యుండకపోదు. దీనికి దృష్టాంతములు వేఱుగ నిచ్చుటఁ జూప నవసరము లేదు. గ్రంథమంతయు నీక్లిష్టపాకముతో సంపూర్ణ మై యున్నది. ఇట్టి కఠినపాకమునకుఁ దోడ్పడు కారణములు కొన్ని కలవు. ఆకారణములఁ బరీక్షించిన యెడలఁ బుస్తకమునం దుండు నర్థగాంభీర్య మెట్టిదో విశద మగును. ఆకారణము లేవి యనఁగా మొదటిది కఠినాపూర్వపద ప్రయోగము. ఇందునకు ముఖ్యముగఁ దోడ్పడునంశము దేశీయపదప్రయోగము. రెండవకారణ మే మనఁగా నలంకార కాఠిన్యము. అలంకారములలో ముఖ్యము లైనవాని నుపయోగించుటయే కాక కొంతయపూర్వాలంకార సాంకర్యము

గూడఁ గలదు. మూఁడవకారణ మే మనఁగాఁ గవి యుద్దేశములు దూరాలో చ్యము లై యున్నవి. సాధారణముగఁ బెద్దన మున్నగు మహాకవుల యుద్దేశముల వలెఁ గొలఁదిశ్రమములో నర్థముకాక మిగుల దూరాలోచనఁ జేసినయెడలఁ గాని యెంతమాత్రమును బోధపడక యున్నవి. నాల్గవ దేమనఁగా వర్ణనా గాంభీర్యము. సాధారణముగఁ గవులందఱుఁ జేయువర్ణనములవలెఁ గాక యాముక్త మాల్యదయందలి వర్ణనలు సులభముగ బోధపడనివై చదువరికి నెంత మాత్ర ముత్సాహముఁ గలుగఁజేయవు. పైనిఁ జెప్పిన నాల్గుకారణములే ముఖ్యముగ నర్థగాంభీర్యమునకుఁ దోడ్పడుచున్న వనుటకు నించుకయు సందియము లేదు. ఒకకారణము తరువాతి నొకకారణమును వరుసగాఁ బరీక్షించిన యడల నవియన్నియు స్పష్ట మగుచున్నవి. ఒక్కొక్క దానికి దృష్టాంత మిచ్చుట యనవసర మై యున్నది. ఎందుచేత ననఁగా గ్రంథలక్షణమే యర్థగాంభీర్య మై యున్నది. అయినఁ గొంచెముగ నిం దుదాహరించెద. దేశీయపద ప్రయోగమునకు దృష్టాంతముగ 'టెంకణా' యనుపద ముపయోగింపఁబడినది. నాల్గవ యాశ్వాసమందలి 176 వ పద్యమందు 'కంకిసరు' అనియు నైదవయాశ్వాస మందలి 93 వ పద్యమందు 'హిండితములుగవించి' యనియుఁ గన్నడశబ్దంబులు ప్రయోగింపఁబడినవి. గ్రంథమునం దిటు లనేకపద్యంబులు దేశీయపదగుంఫితము లై విలసిల్లుచున్నవి. ఇఁక నలంకార కాఠిన్యము దశావతార పద్యంబుల యందు స్పష్టముగఁ గానవచ్చెడిని. కవియుద్దేశ్యములును గల్పనలును మిగుల దూరానీతము లైన వనువాక్యమునకు దృష్టాంతములు వేఱుగ నీయ నెంతమాత్ర మావశ్యకము కాదు. గ్రంథమందుఁ గవి చేసినవర్ణనములయందు నీవిషయము స్పష్టముగఁ గన్పడకపోదు. పుస్తకముఁ దెఱచి చూడఁగనే మొట్టమొదట నగపడు శ్రీవిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమే మే లైనదృష్టాంత మగుచున్నది. ఈపైని జెప్పిన విషయము లన్నింటివలన గ్రంథ మందఱుచేఁ జదువఁబడకున్నది. గ్రంథకారుఁడుఁ గూడఁ దనగ్రంథ మెల్లరుఁ జదువవలె ననునుద్దేశముతో వ్రాయనులేదు. తనతో సమానపాండిత్యము గలవారు చదువవలె ననునూహతో వ్రాయఁబడినది కాన జనసముదాయమునకుఁ దగినపుస్తకము కా దని మన మాముక్తమాల్యదను విమర్శింపఁ బనిలేదు. ఇంతియ కాక కవి జీవించినకాలముఁ గూడ మనము పరీక్షించి చూడవలెను. అప్పటి కాలమునకు నిప్పటి కాలమునకును సహస్రాంతరము భేద మున్న దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. ఇవుడు కళాశాలలలో నాంధ్రభాష

నభ్యసించు విద్యార్థుల సంఖ్యయు శాలాధ్యక్షులాంధ్రభాషాభివృద్ధికి నిచ్చుప్రోత్సాహముయొక్క స్థితియుఁ బ్రస్తుతమున నాంధ్రభాషావస్థను వెల్లడిచేయుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలకాలమం దుండెడి దేశభాషాభివృద్ధి యిపుడెంతమాత్రముఁ గానఁబడదయ్యె. కృష్ణదేవరాయలు తాను స్వయముగ గ్రంథముల రచియించియుఁ గవిపండితసముదాయము నందులో ముఖ్యముగ స్వాస్థానకవీశ్వరులై రాజిల్లిన యష్టదిగ్గజములను గ్రంథములఁ జేయునటులు ప్రోత్సాహపఱచియు నాంధ్రభాషాభివృద్ధికై పాటుపడి యాంధ్రభాషకు మహోపకారముఁ జేసినాఁడనువిషయమును నిస్సందేహముగ నాంధ్రకవులచరిత్రమే సహస్రముఖముల నుద్ఘోషించుచున్నది. ఈ కారణమువలననే యీతనికి నాంధ్రభోజుఁ డనుబిరుదము కూడ వచ్చినది. కృష్ణదేవరాయలకాలమందుఁ గవులు రాజప్రోత్సాహము వలనఁ గవినిబంధనములకుఁ దగినట్లు గ్రంథములను రచియించెడివారు. మఱియు నాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమందుఁ దనపేరును స్థాపింపవలె ననునుద్దేశముతో నొక మహాగ్రంథముఁ జేయవలె నని ప్రతికవియుఁ బ్రయత్నింపక మానఁడు. కాని దైవకృప ప్రతిమానవునకు నొకవిధముగ నుండదు గనుక యాపుణ్యము ప్రపంచమందుఁ గొందఱకే లభించుచున్నది. కొలఁదిగ నుండునట్టి పుణ్యులలోఁ గృష్ణదేవరాయ లొకఁ డని యాతనిగ్రంథరాజముఁ జూచినఁ గాని, యాతని కుండు నాంధ్రదేశాభిమానముఁ జూచినఁ గాని, యింక నాతఁడు కవిపండిత సముదాయమున కిచ్చిన ప్రోత్సాహముఁ జూచినఁ గాని మన మనములయందు దృఢముగ స్థాపింపఁబడక మానదు. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణదేవరాయలకాలమం దుండెడి లక్షణప్రబంధరాజములను భక్తితో ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. విద్యానాథుఁ డను సంస్కృత కవీశ్వరునిచే రచియింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రీయ మను సంస్కృత లక్షణగ్రంథమునందు మహాకావ్యలక్షణ మీక్రిందివిధముగఁ జూపఁబడినది. అది యెట్లనఁగా:-

'నగరార్ణవశైలర్తు చంద్రార్కోదయవర్ణనమ్
ఉద్యానసలిలక్రీడామధుపానరతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహాశ్చ కుమారోదయవర్ణనమ్
మంత్రద్యూతప్రయాణాజి నాయకాభ్యుదయా అపి
ఏతాని యత్ర వర్ణ్యన్తే త న్మహాకావ్య ముచ్యతే.'

మహాకావ్యమున కుండవలసిన లక్షణము లని పై నేవి చెప్పఁబడినవో యవి యన్నియు నాముక్త మాల్యదయొక్క పత్రముల నొకసారి తొందరగఁ ద్రిప్పి చూచినను స్పష్టముగ నగపడుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలకాల మట్టిమహాకావ్యములఁ జదివి యర్థము చేసికొనుప్రజ లుండుకాల మై యుండఁగా నిప్పటి కాలపు నాంధ్రదేశీయులకుఁ దెలుఁగు బాసయం దుంను నల్పసాహిత్యమును మన మొకయెల్లఁగాఁ బెట్టికొని కృష్ణదేవరాయలు మున్నగు నాంధ్రమహాకవుల యుత్తమ కావ్యములఁ బరీక్షించుట మిగుల నన్యాయ మైనవిమర్శ మై యున్నది. రాయలగ్రంథముఁగూర్చి చర్చఁ జేసినపుడు రాయలకాలమునకుఁ దగినటు లున్నదా లేదా యని యాలోచింపవలెఁ గాని యిక్కాలపు విమర్శనపద్ధతులఁబట్టి మన మామహాకావ్యముఁ బరీక్షచేయుట యెంతయు శోచనీయ మైనపొరపా టై యున్నది. ఇటు లాలోచించినయెడల నాముక్తమాల్యద యాంధ్రసాహిత్య శాస్త్రమునం దుండు ముఖ్యమహాగ్రంథములలో నొకటి యై యున్న దని నొక్కివక్కాణింప వలసియున్నది. ఆంధ్రభాషయం దుండు పంచకావ్యములలో నొక్కటిగ గణింపఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రము, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము, శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము మున్నగు నాంధ్రమహాకావ్యములలోఁ గృష్ణదేవరాయని యాముక్తమాల్యదకూడఁ జేర్పఁబడిన దనుసంగతి యెంతయు సంతోషనీయ మై యున్నది. సంస్కృత కవులలోఁ గృష్ణదేవరాయలకుఁ బోల్పఁదగు కవి శ్రీహర్షుఁ డని నామనమునకు దృఢముగఁ దోఁచుచున్నది. ఆవర్ణనక్లిష్టత కేమి యాదూరాన్వీతోద్దేశముల కేమి యాశబ్దపదబాహుళ్యమున కేమి యాయపూర్వపదప్రయోగముల కేమి యామహాక్లిష్టపాకమున కేమి యాపాకకాఠిన్యమువలనఁ గలుగు నర్థగాంభీర్యమున కేమి యిఁక మఱి యనేక విషయములయందు నిద్దఱును సరిసమాను లని యుభయకవికృత గ్రంథరాజములఁ జదివిన నాకు నిస్సందేహముగఁ దోఁచుచున్నది. శ్రీహర్షుఁ డని పైని జెప్పినపుడు నైషధకారుఁ డైనశ్రీహర్షుఁ డని మనము నం దుంచుకొనఁ గోరెద. మొత్తముమీఁద నాంధ్రకవిసత్తములలో నొకఁ డని కృష్ణదేవరాయలను వర్ణింపవలెఁ గాక యింక మఱియేవిధముగఁ జెప్పఁ గూడదు. ప్రస్తుత కాలపు జనుల యభిరుచులకు ననుగుణముగ నున్నదా లేదా యని యాముక్తమాల్యదఁ గూర్చి యించుక విచారణ సేయఁ దగు. ఆముక్తమాల్యదయొక్క ముఖ్యలక్షణముల లో నొకటి యగు కల్పనాధిక్య మప్పటికాలమునకు ననుగుణముగ నున్నదియే

తప్ప నిక్కాలమున కెంతమాత్రముఁ దగి యుండలేదు. గ్రంథమందెల్లెడ విలసిల్లు కల్పనలు నవీనాంధ్రులకు నెంతమాత్రమును మనోరంజకములు కావు, పైఁగాఁ జదువరులబుద్ధికి మిగులఁ గ్లేశముఁ గల్గించుచున్నవి. కొంతసేపు చదువునప్పటికి శీర్ష వేదనము బయలుదేఱు ననుసంగతి యాముక్తమాల్యదఁ జదివినయెల్లరకు ననుభవసిద్ధమే. ఈ గ్రంథకాఠిన్యమువలనఁ గల్గుక్లేశము క్రొత్తచదువరులకుఁ బ్రాఁతచదువరులకుఁ గూడ సమానమే యని చెప్పవచ్చును. ఇది యిటు లున్నను నేను మొదట విన్నవించినట్లు కాలభేదము గమనించి మన మేయాంధ్రగ్రంథము నైనను విమర్శింపవలెను. మనము పూర్వకాలపు గ్రంథములను విమర్శింపవలె ననుచో వానికిఁ బ్రమాణభూతము లైన యలంకారగ్రంథముల విమర్శింపవలెఁ గాక యట్టి మహాప్రమాణము లైన యలంకారగ్రంథముల ననుసరించి వ్రాయఁ బడిన యితర కావ్యములను విమర్శించిన నేమిఫలము? అప్పటి కాలమునకుఁ దగినటులు వ్రాయఁబడినదా లేదా యని విమర్శఁ గావింపవచ్చును. స్పష్టముగ నా కాలపు జనుల యభిరుచుల ననుసరించి యాముక్తమాల్యద వ్రాయఁబడిన దను టకు నెంతమాత్రము సందియము లేదు. కాలవైషమ్యజనితజనానురాగ మును వదలి యాముక్తమాల్యదయొక్క నిజ మైనవిలువఁ గన్గొనఁ బ్రయత్నిం తము. నవీనవిమర్శపద్ధతులఁబట్టి చూడ గ్రంథమం దెకడ నంత యద్భుతము లైనకల్పనలు కనఁబడకపోయినను గ్రంథకారుని కల్పనాశక్తి కమునచ్చెరువుఁ గలి గించుచున్నది. గ్రంథము కమ నూతనవర్ణనాంశముల (Original descriptions) చే శోభిల్లుచు నుద్గ్రంథ మనుపేరు వడసి యున్నది. ఏపద్యముఁ జూచినఁ గాని యీవిషయము గోచరము కాకమానదు. శ్రీవిలుబుత్తూరు పురవర్ణనమే దీని కంతకును మంచిదృష్టాంత మై యున్నది. గ్రంథమం దెచటఁ జూచినఁ గవి యొక్క యుభయభాషాపాండిత్యము వెల్లడి యగుచున్నది. సర్వజనప్రియముగ నీగ్రంథము గ్రంథకర్తచే నుద్దేశింపఁబడలేదు. ఇఁక నెపుడు నది సర్వజనానురా గముఁ బొందఁ జాలదు. అట్టి సకలజనానురాగముఁ బడయు నదృష్టము, పెద్దన, శ్రీనాథుఁడు, రామరాజభూషణుఁడు మున్నగు కవీశ్వరులచే సకలజనమనోరం జక మగునట్లిని వ్రాయఁబడిన కొలఁదిగ్రంథరాజములకే యాబ్రహ్మచే లిఖింపఁ బడినది. కాని సకల జనప్రీతి లేనంత మాత్రమున గ్రంథ మప్రయోజన మని చెప్పుట కేవలము వాగ్దోష మై యున్నది. ఇప్పటికిఁ గవిపండితప్రియతమ మై పంచకావ్యములం దొకటిగ నుతి కెకు పండితులలోఁ గొందఱచేఁ బంచ

కావ్యములందు నగ్రేసర మని స్తుతింపఁబడి యెంతయు నొప్పారుచున్నది. మొత్తమువిూఁద నాముక్తమాల్యదయం దుండుపద్యము లెంతకటుపదభూయిష్ఠము లైన నెంత శ్రుతికఠినము లైన నెంతశిరోవేదనముఁ గల్గించినప్పటికిఁ గష్టపడి వాని పై పెచ్చుఁ బగులఁ గొట్టి లోపలికిఁ జనునాశయు దాని వలనఁ గల్గుశ్రమ నోర్చుటకుఁ దగినయోపికయుఁ గల చదువరికి నాపద్యముల యంతర్భాగమునందుఁ బడిన శ్రమకు ననురూప మైనట్టియు శ్రేష్ఠ మైనట్టియు సంపూర్ణానందజనక మగునట్టి ఫల ముండు ననియు నున్నదనియుఁ గూడ నిస్సందేహముగ నొక్కి వక్కాణింపవచ్చును. గ్రంథమును సాంతముగఁ జదివి పద్యబహిర్భాగ మైన యాకఠిన మైనట్టియు భయంకర మైనట్టి కవచమును భేదించిన యెడల నంతర్గతార్థ గాంభీర్యజనితాపరిమితానందము బయల్పడక మానదు. ఇంతియ కాక గ్రంథరచనము నం దత్యంత ప్రౌఢిమయుఁ గవితాచమత్కృతియు విశదముగ విలసిల్లుచున్నవి. కవననైపుణి మొదలైనట్టి పైని జెప్పిన సుగుణము లన్నిటి నీక్రింది పద్యపరంపరచే నుదాహరించుచున్నాఁడ.

మ. శయపూజాంబుజము ల్పుటిం దడఁబడం జన్దోయి పేఁగొంగుపై
దయఁదప్ప న్బసపాడి పొగడపుఁ బాదంబొప్పఁ బెంగల్వడి
గ్గియ నీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్యల్ ద్రవిడాంగన ల్చనుతు రుద్యానంబులోఁ ద్రోవలన్. ఆ. 1.

మ. తరుణుల్ తల్లియొజ న్గుచంబు లనుపం దచ్చైత్యము ల్దీము లై
పెరరేపం జనుదెంచెఁ గాక రవి దీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దాఁటిన వాని నీయదుకుత్రాళ్లా తెచ్చు నాదీర్ఘత
చ్ఛిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్యమలరించె న్నూతులం దత్తఱిన్. ఆ. 2.

మ. విను కేశిధ్వజ ధాత్రివేఁడమికి నావేదించెద న్మైతు వ
జ్ఞునకుం గాక వివేకి కేల జనియించున్ లౌల్య మెందు న్రణం
బునఁ బాడి న్నిపు గెల్చువాడియుఁ బ్రజాపోషంబు ధర్మంబు రా
జున కౌ నైన నశక్తుఁ ద్వద్విజితరాజ్య న్న న్నఘుం బంటునే. ఆ. 3.

చ. ఒకచినుకు న్ననస్య యగునుర్వికి డిగ్గఁగనీవు మూఁగి చా
తకము లటంచు లోఁ గనలి దట్టముగా నలమేఘుఁ డాడుచుం
డక చన నూఁదఁగాఁ దొరఁగునాళవుటుండలువోలె రాలెఁ ద
క్కక పసువర్షధారలు మఖస్థము లై కరకానికాయముల్. ఆ. 4.

ఈపద్యము గ్రంథకారునికవనలక్షణ మైన స్వభావోక్తిచే నెంతయు రమణీయముగ నున్నయది.

సీ. వాతెఱ తొంటికై వడి మాటలాడదు కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు
లక్షులు సిరులు రానరచూడ్కిఁ గనుఁగొనె నాడించె బొమ గొని యాననంబు
సనుగొమల్నెగయవక్ష ముపేక్షఁ గడకొత్తెఁ బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁదొడఁగె
సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యములె చెప్పె ఱొచ్చోర్వకిటు లోఁగఁ జొచ్చె మేను
గీ. వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు వెట్టుకొనియె, నాభి నానాఁటి కీగతి నాఁటిపొందు
చవుక మైనట్టి యిచ్చటఁ జనదు నిలువ, ననుచు జాఱెనకరణి బాల్యంబు జాఱె.

ఈపద్యము మిక్కిలి చక్కనిశైలిని వ్రాయఁబడి మృదుమధురము లైనపదములచే గుంఫిత మయిన దై హృదయరంజక మగుశృంగారరసముచే సంపూరిత మయి గ్రంథమునందు విలసిల్లు పద్యరాజములలో నెల్ల నత్యంత రమణీయమయి యెంతయు మనోల్లాసముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

శా. కాంచె న్వైష్ణవుఁ డర్ధయోజన జటాఘాటోత్థశాఖోపశా
ఖాంచత్స్ఫాటచరన్మరుత్రయదవీయఃప్రేషితోద్యచ్ఛదో
దంచత్కీటకృతవ్రణచ్ఛలనలివ్యాపాదితాధ్వన్యని
స్సంచారాత్తమహాఫలోపమఫలచ్ఛాయద్వటక్ష్మాజముల్.

ఈపద్యము సంస్కృత పదపూరితమయి మిగుల గంభీరమయి కవియొక్కయసాధారణ మయినసంస్కృతభాషాపాండిత్యమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు చేసినసంస్కృతగ్రంథము లెవ్వియుఁ బ్రస్తుతము కానరాకున్నను నాతఁడు సంస్కృతమున గ్రంథములను స్వయముగ రచియించుటయే కాక సంస్కృతకవులకుఁ గూడ మిక్కిలి ప్రోత్సాహము నిచ్చినటు లాముక్తమాల్యదయే కాక యితరకవికృతము లైనగ్రంథములుకూడ వేనోళ్ల నుద్ఘోషించుచున్నవి. ఇంతవఱకుఁ బైన వ్రాసినదంతయుఁ బరీక్షించి చూడ నాముక్తమాల్యద యాంధ్రమహాగ్రంథములలో నగ్రేసరము లైనవానిలో నొక్కటి యని ముమ్మాఱు దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతియ కాక గ్రంథకారునికిఁ గలయపార మయిన యాంధ్రదేశభాషాభిమానమును నాముక్తమాల్యద స్పష్టముగఁ దెలియఁజేయుచున్నది. ఇందునకు దృష్టాంతముగఁ గృష్ణదేవరాయలు చెప్పిన పద్యమునే యిక్కడ నుదాహరించుచున్నాఁడ.

ఆ. తెలుఁగ దేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను, దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి, దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

ఈస్వదేశభాషాభిమానమునకుఁ దగినటులు స్వదేశాచారములఁ గూడ మిగుల సొంపుగఁ గవి పుస్తకమం దెల్లడను వర్ణించియున్నాఁడు. దక్షిణ హిందూదేశ నాగరకతను జక్కఁగా వర్ణించిన కవీశ్వరుఁ డితఁడే. ఈవిషయమందు సంస్కృత కవీశ్వరులలో నీయనకుఁ బోల్పఁ దగు కవీశ్వరుఁడు బాణుఁడే. తన హర్షచరిత్రమునందు నట్టినాగరకతను బాణుఁడు మిగుల మనోహరముగ వర్ణించి యున్నవాఁడు. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వ మేకవియుఁగూడ నిట్టిదేశాచారవర్ణనము జేయలేదు. మొదటఁ గృష్ణదేవరాయలే యిట్టివర్ణనముఁ బ్రారంభించెను. కనుక నీయనతోఁ బ్రబంధరచనయే కాక దక్షిణహిందూదేశ నాగరకత యొక్కయు నాదేశమందుండెడి యాచారభేదములయొక్కయు వర్ణన మంకురింపఁ దొడఁగినది. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు వేఱుగ దృష్టాంతముల నీయ నవసరము లేదు. గ్రంథమునం దెల్లెడ నట్టివిషయము నుదాహరించు పద్యంబులు విలసిల్లుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలచే నాముక్తమాల్యదయందు నతిరమ్యముగ వర్ణింపఁబడిన రెడ్లయొక్కయాచారములు, రాజులచేష్టలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణములు, వైష్ణవుల మంగళస్నానంబులు, వైష్ణవోత్తముల మడుఁగుబట్టలు, వైష్ణవస్వాములప్రపత్తులు, వివిధాగ్రహారములం దగపడు విచిత్రము లైనచర్యలు, 'ఎళనీరుకాయ' లను పేరిట నమ్మఁబడు లేఁతకొబ్బరికాయలు, వైష్ణవస్వాము లతిప్రీతితో సేవించు నీరుమజ్జిగలు మున్నగు ననేకాంశము లతిమధురంబుగ నాకాలపు హిందూదేశజనుల నాగరకత నచ్చు వేసినయట్లు చూపుచున్నవి. ఇవియే కవి మాహాత్మ్యముఁ జూపుటకుఁ జాలిన వై యున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వంటి దేశాభిమానులును భాషాభిమానులను లేకపోవుటయే మనయాంధ్రభాష కిపు డిట్టిస్థితి యేర్పడుటకు ముఖ్యకారణ మై యున్నది. ఎల్లకాలము నిట్టిదురవస్థ ననుభవింపక కొలఁదికాలములోనె రాయలకాలమం దనుభవించిన యత్యున్నత దశకుఁ దెలుఁగు మరల వచ్చునటులు చేయ సమర్థు లగు రాయలవంటి దేశభాషాపోషకులను గవీశ్వరులను సృజియింపు మని యీశ్వరుఁ బ్రార్థించుచు నింతతో విరమించుచున్నాఁడను.

వి. కృష్ణమోహన్.

114. వైష్ణవపురాణము. గ్రం. సం. 1757.

ఇదియే విష్ణుపురాణము. దీనిగద్యము :—

ఇది శ్రీమదవ్సుంధరాతనూభవ మనోహర రఘుశేఖర చరణకమల పట్ప్రదాయమానమానస దాసదాసీజన పరంపరానుగణనావశిష్ట దాసప్రణీతంబైన శ్రీవైష్ణవపురాణము.

ఇంతకంటెఁ గవి వృత్తాంత మెచ్చటను దెలియవచ్చుటలేదు. ఆఱంశములు నిందు సంపూర్ణముగఁ గలవు. కవిత్వము చక్కనిది.

శా. శ్రీమత్పంకజబాంధవాన్వయ లసత్ క్షీరాబ్ధిరాకాసుధా
ధాముఁ భవ్యగుణాభిరాముఁ ద్రిజగద్ధాముఁ ధరిత్రీసుతా
కాముఁ దానవభీము భీమసుమనః కంజాతనైరంతర
ప్రేమానుస్మరణమ్ము నామదిని వర్ణింతున్మస్సిద్ధికై.

మ. తనదేహద్యుతు లంతట న్వెలయఁగాఁ దా సారసాసీనయై
వనజాతంబు ధరించి శ్రీరమణి తద్వారాశి సంజాతయై
ననుమానీంద్రవితాన మత్తఱి మహానందంబు సంధిల్ల భ
క్తిని శ్రీసూక్తముచేనుతించిరి తగఁ గీతానుసారంబుగఁ.

మ. చనుచున్నిల్చుచుఁ బవ్వళించుచును సుస్నానంబు దానంబు భో
జనముం జేయుచు నన్నికాలములఁ గృష్ణస్వామి పైఁ జిత్తముం
దనరంగాఁ దదభిఖ్యలన్నుడువుచుం దావైర మేనూరకా
తనిచక్రంబుఁ దదీయరూపము నిజాత్మం జింతసేయుఁ బుధా.

ఈప్రతిని, ప్రమాదీచనామ సం॥ మార్గశిర బ ౧౦ లు, జమ్మిపాపయ్య కుమారుఁడు వేంకటరాముఁడు వ్రాసెను.

115. రసాభరణము. గ్రం. సంఖ్య. 1781.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్కనామాత్య సంభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు ... అని కలదు. నాలుగాశ్వాసములు సంపూర్ణముగా నున్నవి. కృత్యాదినేమియుఁ గనఁబడదు. స్థాయిభావములు మొదటనే ప్రారంభింపఁబడినవి. ఆశ్వాసాంత్యముల నాదుల :—

క. నవనీత రసవిలోలుఁడు, భవనీరధి తరణకరణ పరిణతుఁడుసుధా
ర్ణవతల్పుఁ డనంతుఁడు మా, ధ్రువపురి మందిరుఁడు వ్రజవధూవరుఁడుర్విఁ.

ఇట్లు ధ్రువపురీశునిపైఁ బద్యములు మాత్రము గలవు. ప్రథమాశ్వాసమున, నవరసస్థాయి భావంబులును, సజాతీయ విజాతీయంబులు, విభావానుభావ సాత్త్వికభావ సంచారికాభావంబులును రసజన్మ రసవిరోధాదులును ద్వితీయాశ్వాసమున, రతిగుణప్రకర్షంబును, సజాతీయ విజాతీయ నిర్దేశంబును, విభావానుభావ సంచారికాభావలక్షణంబులును, దృతీయాశ్వాసమున, ద్వాదశావస్థల విధంబును, బంచవిధశృంగారంబును, భావోదయాది చతుష్టయంబును, రససంకరంబుల తెఱంగును, జతుర్థాశ్వాసమున, సాధారణనాయక చతుష్టయంబు, చతుర్విధనాయికావిశేషంబు, తత్సఖసఖీభేదంబులును గలవు.

శా. జానొందన్ శకవర్షముల్ బుతుశరజ్వాలేందులై యొప్పన
యానందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభౌమయు
క్తానామామృతవేళ నీకృతియనంతార్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండన్ ధ్రువపట్టనాధిపునకిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగాన్.

ఈతనివలె గ్రంధరచనాకాలమునుగూడఁ దెల్పినకవులు పూర్వులలో నరుదు.

116. విజయనందనవిలాస ము. గ్రం. సం. 1964.

ఇందలిగద్యము :—ఇది శ్రీశైలభ్రమరీ మల్లికార్జున కరుణాకటాక్ష వీక్షాలబ్ధ సరససాహితీధారేయాత్రేయ సగోత్రపవిత్ర మంగళగిరి నరసయామాత్య పౌత్ర తిమ్మయామాత్యపుత్ర సుజనవిధేయ ఆనందనామధేయప్రణీతం బైనవిజయనందన విలాసము . . . . . . ఈయానందకవి యీపుస్తకమును దాట్లవేంకట కృష్ణక్షమానాయకున కంకితమొనర్చెను. ఈవేంకట కృష్ణక్షమావిభుఁడు కోటకేతనప్రభుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁ గలదాట్లవంశమున జన్మించెను.

క. లోకమున దాంట్లనగర, శ్రీకలితుండగుచు వినుతిఁజెందినది మొదల్
నాకసువనవిభుఁడునులల, నాకంతుఁడు దాంట్లకసువనప్రభుఁ డనఁగన్.

అనుపద్యమున దాట్లవారను నింటిపేరు వీరికి దాట్లయను పురపరిపాలకులగుటచేఁ గలిగినట్లు తెల్లియవచ్చుచున్నది.

మ. విపులామర్త్యకులేంద్ర భోగమహిమాపిఖ్యాతియ వ్వేంకటా
ఖ్యపతిగ్రామణి కెప్పుడప్పయనప్రోలల్లాడభూజానిక
న్నపరుగ్రామము తిమ్మరాజమనుజేంద్రస్వామి కెన్నంగన
ల్లపుడుం బందలపాక తావులయి మేలందున్ శుభశ్రీలతోన్.

ఈపద్యముంబట్టి యీదాట్లవారు గోదావరిమండలములోనివారని యె ఱుఁగవచ్చును.

కృతిపతి కవింగూర్చి :—

చ. అనుపమబుద్ధిశాలులు మహాత్ములశేష కళావిదుల్ పురా
తనకవులగ్రసూను లజుతన్వికి నాధునికుల్ కనిష్ఠు లా
టనెనరు పెద్దవారలయెడన్ మదినాయమకట్టివారిలో
నినుఁగడు గారవించు రమణీయకటాక్ష నిరీక్షణంబులన్.

క. కావున మృదుమధురోక్తి, శ్రీవిఖ్యాతము భవద్రచితముగశశిరే
ఖావామాపరిణయకథ, నీవంకితముగ నొనర్పు నేర్పునమీఱన్.

అనిన మాటలంబట్టి కథ విజయునకు సుభద్రకుం నందనుఁడగు నభిమ న్యునకి శశిరేఖకు వివాహమని తెల్లమగుచున్నది. గ్రంధములో మొదటి పత్రము లేదు. చివరమూఁడవ యాశ్వాసాంతము కొంతలేదు.

శైలికై కొన్నిపద్యములు :—

మ. చని నిచ్చల్ తలిదండ్రు లగ్రజులు హర్షస్ఫూర్తి మన్నింప నం
దనుఁడుం దాను హృదిష్టభోజనపదార్థ స్వర్ణ భూషాంబరా
సనశయ్యాసుమమాల్య చందనముఖానంచద్వస్తు సౌఖ్యంబులన్
దినరాజన్ త్రుటికాల మట్లుగడపన్ నిండారు మోదంబునన్.

మ. సరసీజేక్షణుఁ డిట్లు ధర్మసుతునాశ్వాసించి పర్ణాలయాం
తరసంవాసిని యైనద్రౌపదినిఁ గానంబోవ సంప్రీతి వే
గిర మయ్యింతి కుశాసనోపరి జగత్త్రేమం బొద్ద ల్దయా
పరమూర్తిన్వసియింపఁజేసి కుశలప్రశ్నోక్తులం దేల్చినన్.

మ. ధరణీభృన్మకుటాగ్రరత్న కిరణోదంచత్తులాకోటి సు
స్థిరదోర్దాయుదితప్రతాపవిజితశ్రీమేటి విద్వన్మహీ
వరభూభృచ్ఛతకోటి యాన్నృపతికైవాఁ డుర్విపైనూటి భూ
వరకోటి న్గొరమి న్దదాత్మజున కీవచ్చున్మదిన్మెచ్చితిన్.

రక్తాక్షినామ సం॥ ఫాల్గున శు ౮ బుధవారము వఱకు అవసరాల తిరుమల రాయఁడుగారి ప్రతిలోనున్న ప్రకారము అల్లమరాజు రంగశాయి వ్రాసినప్రతి.

117. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము. గ్రం. సంఖ్య. 1960.

నామధేయశ్రవణ మాత్రముననే దీనిలోని కథ విదితమగును. దీనిగద్యము.

ఇది శ్రీమదనగోపాల ప్రసాదలబ్ధ కవిత్వ చాతుర్య దంతులూరి వంశ ధనంజయగోత్ర పవిత్ర వేంకటరాజపుత్ర సకలసుకవిగణగేయ బాపక్ష్మానాథ నామధేయ ప్రణీతంబైన మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము మహాప్రబంధంబునందు...

ఉ. మిత్రసమాన తేజుఁడయి మీఱినయచ్యుతరాజమౌళికిం
బౌత్రుఁడ వేంకటేంద్రునకు భవ్యగుణోన్నత సోమాంబకుం
బుత్రుఁడ రుక్మిణీరమణభూరికృపాపరిపూర్ణ దృష్టికిం
బాత్రమునైన దంతులూరి బాపనృపాంక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదులవలన దంతులూరి బాపక్ష్మానాథుఁడు రచించినట్లు సర్వవిధములఁ దెలియవచ్చుచున్నదిగాని కడపటి దగు నాఱవయాశ్వాసము వివరమున్న :

సీ. శ్రీలీలమదనగోపాలమూర్తిఁ గృతీంద్రుఁగా దంతులూరి బాపమేదినీశుఁ
గవిఁగానొనర్చి సత్కవిరాజు మృత్యుంజయాఖ్యుఁడు విరచించినట్టిదైన
మూర్తిత్రయచరిత్రమునదమొప్ప శాలివాహనశకవర్షంబులజగుణాద్రి
చంద్రసంఖ్య నెసంగ జరగునీశ్వరశరత్సహితాదిమాస శుద్ధహరిదివస

గీ. భృగుదినంబున లిఖయించి పేర్మిమీఱి, దంతులూరిపద్మరాజ భూకాంతమణికి
నొసఁగె నల్లమరాజవంశోద్భవుండు, రంగధాముఁడు ముదితాంతరంగుఁడగుచు.

అనుపద్యముంబట్టి క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవియే బాపభూపాలుని పేరున రచియించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈ బాపరాజునకు మూలపురుషుఁడు హరిసీమ కృష్ణుఁడను నాతఁడు ధాన్యవాటీపుర ప్రభుఁడని యీక్రింది పద్యము నుడువుచున్నవి.

మ. కురియించె న్బహుధాన్యవర్ష మఖిలక్షోణీప్రదేశంబునన్
హరియించె న్విమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభన్
సిరిమించె న్నృపవర్యులెంచఘనుఁడై శ్రీధాన్యవాటీపురీ
చిరసామ్రాజ్య రమాసమాశ్రయమహాసింహాసనాసీనుఁడై.

ఉ. ఆహరిసీమకృష్ణుని కులాబ్ధిఁజనించెను భీమరాజు ...

ఈభీమరాజు కుమారుఁడు గన్నునరపతి.

సీ. ... ...

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజయంబను సత్కావ్యమంది వెలసె
నృపతిమాత్రుండె నిజపాదనీరజాత, ఘటితకోటీరవైరిభూకాంతమాన
సాంతరభయాపహారి శ్రీదంతులూరి, గన్నభూపాల మౌళిదోర్గర్వశాలి,

అనుదానింబట్టి ధనంజయవిజయమను కావ్యమును శ్రీనాథునిచేఁ గృతిఁ బొందెననుసంగతి యెఱుకయగుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు త్రొక్కిచూడని యాస్థానములు కనఁబడుటలేదు. ఈతఁడు చెప్పినట్లు వ్రాసికొనిన "నూనూగుమీసముల" యను పద్యములో లేనివి హరవిలాసమొక్కటి, శివరాత్రిమాహాత్మ్యమొక్కటి లోకమున కద్భుతముం గొల్పుచుండఁగా నీధనంజయ విజయమొకటి వానికిఁ దోడగుచున్నది. అదియేమూలనున్నదో యేమహాత్ముల కంటఁబడునో.

ఇక్కవికవిత్వ ముభయభాషలయందు నిరుపమానముగానున్నది. సత్యముగాబాపరాజే రచియించినఁ బ్రభుకవిత్వమని దీనిని మెచ్చవలసినది. మృత్యుంజయ కవియే యయ్యేనేని దానిం దెలియనివారు లేరుగదా.:

శైలికై కొన్నిపద్యములు :—

మ. తనయాసక్తి మనోనివర్తనకు నైస్థైర్యంబు పట్టేమియుం
గనఁగాలేక పయోజసూతి యఘయోగం బింతలేకుండ న
ప్పనిసాధింపఁ దలంచె నిట్లు జనకాపత్యాదిసంబంధముల్
తనుధర్మంబులుగాని యాత్మకును భేదం బింతయుం గల్గునే.

ఉ. పట్టుఁడు పట్టుఁడంచు సురపంక్తులు పల్కఁగ దైత్యపుంగవు
ల్పట్టఁగమాక శక్యమతిభారమటంచు వచించుచుండఁగాఁ
బట్టయినట్టి శేషఫణిపాశముతోన మునింగెనంతనె
ప్పట్టున నిల్వలేక గిరి భవ్యసుధాబ్ధిజలాంతరంబునన్.

శా. కైలాసాద్రిపయిన్వసించి కమలాకాంతామరేంద్రాది ది
క్పాలవ్రాతకిరీటకాంతిరచితప్రవ్యక్త నీరాజన
శ్రీలాలిత్యపదారవిందుఁ డగుచున్ సేవించు లోకంబులం
బాలించున్ శితికంధరుండు సదయభ్రాజత్కటాక్షంబులన్.

113. విష్ణుభక్తిచరిత్రము. గ్రం. సం. 1983.

ఇదియొక ద్విపదకావ్యము. దీనిని నలచరిత్రము ద్విపదగావ్రాసిన రాఘవకవి రచియించెను. ఇదియు నలచరిత్రమువలెఁ బూర్వోత్తరభాగములు గలది. గద్యములోని పదములు సమానములే.

వలనొప్పఘటికాద్రివాసుఁడై నట్టి, నలినాక్షు డక్కారనారసింహునకును
వెలయనంకితముగా ద్విపదరూపమున, బలువైన శ్రీవిష్ణుభక్తిచరిత్ర
విరచింతు నానేర్పు విధమెల్లఁ దెలియఁ, గరమొప్పఁ దత్కథాక్రమమెట్టిదనిన.

విష్ణుభక్తిప్రభావము, విశిష్టాద్వైతప్రకారముగా మనోహరముగఁ జెప్పఁబడినది. కవిత్వము నలచరిత్రమువలెనే యున్నది. ద్విపదకావ్యకర్తయగు యీతనికి నల్లేటిపై బండి—ద్విపదలకుఁ బ్రసిద్ధులైన తాళ్లపాకవారికే మూలనైన బంధువుఁడైనఁగా వచ్చునని "ఐనమూవారలనాళువారలను" నను నష్టమహిషీ కల్యాణములోని చరణమిందు సందేహముఁ బొడమించుచున్నది. శైలి:—

ఆనతిమ్మనిన నష్టాక్షరీమంత్ర, మానుపూర్వకముగా నవుడానతిచ్చె
నిచ్చిన మునినాథుఁ డిచ్చలోమెచ్చి, యచ్చుగాసాష్టాంగ మతనికినొసఁగి
కూరేశ్వరాదులఁ గూడి వేవేగ, బోరునవచ్చి యాపురినున్న విష్ణు
సదనమండపమునఁ జయ్యననిల్చి, పదపడి యటనున్న ప్రజలెల్లవినఁగ
నామంత్రరాజంబు నవు చ్చరింప, ధీమంతుఁడగునంబి తెలిసివేవేగఁ
జనుదెంచి యతిరాజచంద్రుని గాంచి, యనఘాత్మనీవిటు లానతిప్పించి
తిప్పుడీమంత్రార్థ మిందఱువినఁగఁ, దప్పకపఠియింప ధర్మమేనీకు
ననవుడు దేవ వీ రందఱుముక్తిఁ, గనినఁజాలుదు నేను గడఁకనొక్కరుఁడ
నరకంబుగాంచెద నలినాక్షభక్త, వరులైనవారు భూవలయంబులోనఁ
గరుణమీఱఁ బరోపకారంబుచేసి, కరమొప్పసద్గతిఁ గనవలెఁగాక
తనుదానబ్రతుకుట ధర్మమేచెపుమ ... ...

ఈ గ్రంథమును చామర్లకోటలోని శ్రీమాన్ ప్రతివాదిభయంకరము వేంకటాచార్యులుగా రిచ్చినారు.

119. వీరనఛందస్సు. గ్రం. సం. 353.

భీమన చందస్సువలెనె యీవీరన తనపేరుతో నొకఛందమును మొదలిడియెను. సర్వవిధములఁ బైఛందోమార్గముననే లఘురూపమున వ్రాయఁగడఁగినాఁడు.

క. వీరన యవరగుణాఢ్యులు, వీరనయసదృశమహాత్వవిద్వత్కవిహం
వీరనయనాంచలకృపన్, వీరన లఘులక్షణంబు విరచించెదఁగన్.

ఉ. ఈలఘులక్షణంబు నులభేచ్ఛగ్రహించి యనంతరంబు ప
ద్యాలపదాలమర్మము లుదారతపూని పరామరించునా
వేళలనెల్ల లక్షణము వేయువిధంబుల సంగ్రహింపఁగాఁ
జాలుదురెట్టివారును నిజం బిదియేగద కీలు దీనికిన్.

గీ. పామరునకుఁ గావ్యభావంబు తెలియదు, చీఁకటింటిలోని చిత్రమట్లు.
కొంత తెలివియున్నఁ గొఱవివెలుఁగగుఁ, బండితులకు దీపభాతియగును.

అని క్రింద యతిప్రాసలక్షణము వివరించెను.

గీ. ప్రాసమిరువదినాల్గింటివాసిఁగాంచి, షష్టివిధయతులందున స్పష్టమరసి
సర్వసాధారణంబగు జాడఁజూచి, తేటగను దేటయగునట్టి తెఱఁగొనర్తు.

ఇత్యాది ౧౦ పత్రములు మాత్రమే కలవు. ఎంత గ్రంథముండవలయునో తెలియదు. చివరఁగొంత యక్షరలక్షణమని వేఱుగా వ్రాయఁబడినది.

120. యువజనహృదయానందము. గ్రం. సం. 390.

ఇది తారాశశాంక విజయకథ—కవి బద్దెపూఁడిప్రభువగు నెఱ్ఱభూపాలుఁడు.

గద్యము. ఇది శ్రీమద్రామభద్రపాదారవింద సుందరమకరందపాన తుందిలేందిందిరాయమాన మానస నిత్యసమారాధిత ప్రభాకరచరణసారస నిరంతరావార్యశౌర్య మహాదౌదార్య సముపార్జిత సంగ్రామార్జున జగనొబ్బగండ గండరగండ నిశ్శంకమల్ల చౌహత్తమల్లదోహత్త నారాయణగుజ్జరిదళదారణ సుకవిజనస్తుత్య పల్లవాదిత్య కలియుగబేతాళ గాయగోవాళ జాళియామాళి యాబందీకార చంచుమలచూరకార బసవశంకరకేతనాంక సమరనిశ్శంక బలాత్కారాపహృత పాండ్యరాజసప్తాంగ త్రిభువనరాయవేశ్యాభుజంగ ధనకనక మణిగణ ప్రస్ఫారిత బుధజననికేతన పరభయదగరుడకేతన కేళాదిరాయకనకకహ్వార వసంతరాయాది మహనీయ బిరుదవిచక్షణ శ్రితజనసంరక్షణ పంటవంశపయఃపారావార తారకాకళత్ర కృష్ణమహీమహేంద్రపుత్ర దినేశ సంకాశప్రకాశ మధురదేశాధీశ విజయరంగ చొక్కనాథ ధరానాథవితీర్ణసువర్ణదండ ప్రకీర్ణధ్వజ చ్ఛత్రపల్యంకికాప్రముఖ బహువిధ రాజలక్షణానుషంగ బుధవిధేయాంతరంగ బద్దెపూఁడి పురవరాధ్యక్ష యెఱ్ఱభూపాలహార్యక్షప్రణీతం బైన యువజనహృదయానం దం బను శృంగార ప్రబంధము ...

రెండాశ్వాసములు మాత్రమే కలవు. ఇక్కడి తనవంశమును జెప్పుచు నిష్ట దేవతలను సుకవీంద్రులను స్తోత్రము చేయురీతిగనే తనవంశవుఁ బెద్దలనెల్ల—

క. శ్రీరమ్యసారవైభవ, గోరాణ్ణిభుఁ గలువకొండ గోత్రపవిత్రుః
సూరిజనస్తుతిపాత్రుని, భూరిగుణు ... ... పోతననెంతుః.

క. ... ... , మూర్తిపార్థివధుర్యున్
శ్రీవరపాదసరోరుహ, సేవానిధి రిపుమదేభసింహునిఁదలఁతున్.

గీ. ఎఱ్ఱభూవరతనూజు, మజ్జనకుఁ గృష్ణమహికాంతు మదిఁదలంతు.

గీ. అతులఘనకీర్తి, నమితశౌర్యాఢ్యమూర్తి
మూర్తినృపవర్యు, నుతియింతుముదమమీఱ.

క. వినుతింతు మీనమాంబన్, జనసన్నుత శుభచరిత్ర.

ఈరీతిగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఇది కొంచెము క్రొత్తమార్గమే.

ఉ. పాయనిభక్తి మద్గురులపాదసరోరుహ యుగ్మమున్నుపా
ధ్యాయతనొప్పునప్ప రధరామరవర్యుఁదలంచి భారతీ
నాయకతుల్యు రేవురియనంతకవీంద్రునిఁ గొల్చిభూరితే
జోయుతులైన సత్కవుల సొంపుదలిర్ప నుతింతు నెప్పుడున్.

అని యొక్క రేవూరి యనంతయ్యనుమాత్రమే కవులలోఁ బేర్కొనినాఁడు. ఈ యనంతయజ్వగాథేయోపాఖ్యానమను శృంగారప్రబంధమును శ్రీముష్ణ మాహాత్మ్యము, శివరహస్యఖండములను రచించినవాఁడు. సమకాలికుఁడో తనయాస్థానమునందుఁ బ్రసిద్ధుఁడో శృంగారగ్రంథముచేయుటలో సహకారియో కావలయును. కవిత్వము జటిలముగానుండునుగాని,

పోలుపగునని మదిఁబొగడుచుఁ, గలికొకతజెనతని నెలమిఁ గలయఁగఁదలచున్,
మననేకన్నికపైనీ, కెనసున్నది, చెప్పితేని యిప్పుడెదానిన్
నినుఁగూర్చి పెండ్లిసేసెద, ననిమెల్లనఁ జంద్రుతోడహాస్యమొనర్చున్.

ఇత్యాదిఁ గొన్ని వికారములు చూపట్టును. శైలి—

చ. వనితయుఁ దానునేగి హిమవత్ప్రముఖాఖిల భూధరంబులన్
వినుతనరస్తటంబులను విష్ణుపదీముఖపుణ్యనిమ్నగా
ఘనపులినంబులన్ బదరికాగహనాది మహావనంబులన్
మునులరుదందునట్టి తపముల్సలిపెంగడు నిష్ఠమీఱఁగన్.

ఉ. అక్కజమైన ధైర్యమహిమాతిశయంబులు కల్గునింద్రునిం
గుక్కటమై యహల్యకడఁగూయఁగఁజేసెఁ బ్రతాపశాలియై
మిక్కిలి నొప్పుదర్పకుఁడు మెత్తనివాని సుధాంశువేడ్కనా
ప్రక్కనుజొక్కి పావురపుఁ బల్కులు పల్కఁగఁ జేయఁజాలఁడే.

రౌద్రి సం॥ వయ్యాసినెల ౧౮ తేది గురువారము బద్యభండారము వేంకటకృష్ణరాజువారికుమారుఁడు స్వామిరాజు వారితమ్ముఁడు తిరుపల్లిని వ్రాసినది.

121. శ్రీపర్వతపురాణము. గ్రం. సం. 2100.

ఇది శ్రీశైలపురాణమే.

గద్యము. ఇది శ్రీమల్లికార్జునకృపాలబ్ధమేదురాష్ట్రభాషావిశిష్ట శివయోగ గుణవర్య శేషనాథార్యప్రణీతంబైన శ్రీపర్వతపురాణమునందు ...

ఇందైదాశ్వాసములున్నవి. ఇంకను గొన్నియాశ్వాసములున్నట్లు పంచమాశ్వాసము చివరంబట్టి తేలుచున్నది.

క. శివజన్ముఁడ శివగోత్రుఁడ, శివలింగధ్యానపరుఁడ శీలవ్రతుఁడన్
శివపూజావరతంత్రుఁడ, శివయోగధ్యానపరుఁడ శేషాహ్వయుఁడన్.

అను దీనికంటె నీకవివిషయమిందించుకంతయుఁ గనఁబడలేదు. శైలి మొదలగునవి.

క. తెనుఁగైననేమి కవితా, జనితాలంకార చిత్రసంగతపదవ
ర్ణనవరచనలఁ జతురత, వినియోగ్యంబైనకృతియు వింద్రుమహాత్ముల్.

చ. అహరహముం బికంబులును నంచలుఁగొల్వఁగ నుబ్బి ...
తహతహదీర నించువిలు దాయఁగ మారుఁడుగూర్చి కోయిలల్
కహకహనాదముల్మెఱయ గబ్బననేసి యనంగుఁ డమ్యెఁబో
యహహ భవత్ప్రభావములు నల్పులకుం దెలియంగ శక్యమే.

శా. భూమాంభోనిలభుగ్విహంగము భవాంభోజాతమాతంగముల్
ధీమద్యోగినిషంగముల్ మునిమరుద్దివ్యాశ్రమోత్సంగముల్
సామర్థ్యోన్నతదిక్కుడుంగము మునిస్వాంతాబ్జసంసంగముల్
శ్రీమత్పర్వతశృంగముఁ బరిచితశ్రేయోంగనారంగముల్.

122. బృహజ్జాతకము. గ్రం. సం. 2104.

సంస్కృతబృహజ్జాతకమునకుఁ బద్యరూపము కావచ్చును. ఇందయనఫలము, ఋతు, వార, నక్షత్రయోగఫలములు మొదలగునవి గలవు.

క. శ్రీవిలసితనిజపదయుగ, సేవాగత దిగధిపాలశిఖరస్థలసం
భావిత నూతనరత్నస, మావృత రుచియూథ వేంకటాచలనాథా.

గీ. అవధరింపుము జనితుల కవనినైన, ఋతువుపక్షము తిథివారఋక్షయోగ
కరణఫలములు శాస్త్రసంగతులఁబట్టి, తెలియఁజెప్పెదఁజనులకుఁ దేటపడఁగ.
అని ప్రారంభించి పదేనుపత్రముల గ్రంథము వ్రాసి కడపట—
చ. "రవిశశిసౌమ్యమందులొకరాశిఁ జరింపఁగఁ బుట్టినట్టి మా
నవుఁ డతి దైన్యవృత్తిని ఘనంబగు లేమిఁ గృశించి యుండు నా
రవిశశి జీవశుక్రులొకరాశిని నున్నను రాజ్యమాన్యుఁడై
యవిరళసౌఖ్యసంపదల నర్థివనంబుల కేగులోలతః."
"చంపకమురాగోవిందా, శ్రీరామానీపాదమేగతి।
శ్రీచిదంబరస్వామినేనమః, శ్రీనగరేశ్వరస్వామినేనమః॥ యాత్ర"
అని విడిచిపెట్టినాఁడు, కావున నాద్యంతములు రెండును లేవని తెలియవచ్చు చున్నది. కవిపేరు తెలియదు. గద్యము కానరాదు.

123. ముకుందవిలాసము. గ్రం. సం. 2081.

దీనికి భద్రాపరిణయమను నామాంతరమున్నది. కాణాదపెద్దనార్యకృతము. మూఁడాశ్వాసములు, సంపూర్ణముగ నున్నది.

గద్యము. ఇది శ్రీమదుభయకవితా నిస్సహాయ సాహితీవిహార కాణాదాన్వయాతిమ్మనార్యకుమార వినయగుణధుర్య పెద్దనార్యప్రణీతంబైన భద్రాపరిణయోల్లాసంబగు ముకుందవిలాసంబను మహాప్రబంధము ... గ్రంథమునువ్రాసిన వారికవిని కణజం పెద్దనసోమయాజియని వ్రాసిరి.

"ఈ గ్రంథము తిర్మలరాయని సోమనృపాలున కంకితమీఁబడినది."
ముష్టిపల్ల్యన్వయుఁడు, సోముఁడు రాజలలాము నూర్జితకళాస్తోముఁడు జయస్థేమునిఁడు అను నిత్యాదులచే నీసోమరాజు నింటిపేరు ముష్టిపల్లివారని విశదమగుచున్నది.

"ననునందవరపురాన్వయవయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు"...

ఇత్యాదులచేఁ గవి గోత్రాదులు స్పష్టము.

పెద్దనార్యుఁ గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవమున.

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదియైదు విడిచి, చేసితి రపంచవర్గీయ చిత్రకృతిని
శేషశైలేశలీలాఖ్య చేనెనంగ, యాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబె జగతి.
శా. శ్రీరమణీయతః సురపురీనగరీనగరీయదేశ భూ

భారధురీణుఁ డౌ బహిరపామన్నృపాలు సభాంతరంబునన్
మారమణాంకితంబుగను మత్స్యపురాణ మొనర్చెఁబూనవే.

ఇత్యాదిపద్యములచే నీ గ్రంథమునకు ముందు శేషశైలలీల మత్స్యపురాణమును రచియించినట్లు గనఁబడుచున్నది. కవిప్రసిద్ధుఁడు. కవిత్వము శ్రేష్ఠమైనది. ఒకసందర్భములోఁ గవి తనసాహిత్యసామర్థ్యమును బ్రసంగవశంబున నాకరిచే నిట్లు పల్కించెను.

క. శిశువులకుం బశువులకు, న్వశమై సోక్కించు గానవైఖరిమధురా
తిశయము సాహిత్యమురుచి, భృశగతిసర్వజ్ఞుఁ డైన నెఱుఁగంగలఁడే.

మ. సరసాలంకృతిబోధఁ జేకుఱుఁ గళాచాతుర్యముల్ వా
క్యరసజ్ఞత్వము గల్గుభావగతి నాహ్లాదం బిడుం జిత్రవై
ఖరిఁగావ్యంబు లొనర్పనేర్పుగలుగం గల్పించు గాజప్రియం
బిరవై దుర్వ్యసనంబడంచు భువి సాహిత్యంబు సామాన్యమే.

క. ఆసాహిత్యశ్రీకిన్, భాసురకవితావిలాస పాండిత్యమును
ల్లాసింప సువర్ణమునకు, నాసౌరభ మెసఁగినట్టు లగునని మఱియున్.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ దండ్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ భ్రాతయం
చును మీమాంసకుని న్నపుంసకుఁ డటంచు న్వీడి దూరంబునన్
గనియున్న్ర్పశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేడ్కంగావ్యలీలారస
జ్ఞు నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబుగన్.

చ. పలుకులరీతి యర్థములభంగి రసంబులపెంపు భావపుం
జెలువము లాశయంపురుచి శీతలవైఖరిప్రౌఢమార్గముల్
లలితచమత్కృతుల్ఘనలంకృతులుం గని సత్కవీంద్రులన్
మెలఁకువఁగాంచి భూవరులు మెచ్చినవిద్యలు విద్యలౌఁగదా.

నందన సం॥ చైత్ర శు ౧౨ మొదలు విజయ సం॥ ఫాల్గున శు ౧౧ వఱకు మహిమలు కోటప్పవ్రాసిన ముకుందవిలాసము.

124. నారదీయపురాణము. గ్రం. సం. 2011.

ఈపురాణమును రచించిన యతఁడు, అల్లాడు నరసింహకవి.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కంజర్ల కొండమాచార్య పాదారవింద మిళిందాయ

మాన చెన్నయామాత్యపుత్ర కశ్యపగోత్ర పవిత్ర శ్రీమదల్లాడు నరసింహ ప్రణీతంబైన నారదీయపురాణంబునందు ...

ఏడాశ్వాసము లున్నది. సప్తమాశ్వాసము కడపట—

పూని గెలిచితి రేని యనూనశక్తి, మిమ్ము వెలయింతు మన్నింతు మేదినీశ, లమున మీమతమననే హృద్యముగ నతండు. అని యాశ్వాసాంతపద్యము లున్నవి. కావున సంపూర్ణ గ్రంథమని తోఁపదు.

ఇక్కవి కరుణాకరమంత్రివంశములోనివాఁడు. ఈకవితండ్రి యల్లాడు చెన్నప్ప—

వెలసె, వైష్ణవమాత్రుండే విబుధకోటి, యాశ్రయింపంగసద్భక్తి నాదరించె
సిరుల నల్లాడు చెన్నప్ప శ్రీకరప్రభావ భావుకకీర్తి ప్రపన్నమూర్తి.

అనుటచే వైష్ణవమతస్వీకారము చేసినట్లు కనఁబడుచున్నది.

ఉ. అంబకుజోడు పంచవిశిఖాంబకుజోడు విదేహరాజజా
లాంబకుజోడు సాయకశయాంబకుజోడు పతంగలోకరా
జాంబకుజోడు మజ్జననియై భువనంబుల మించినట్టి కృ
ష్ణాంబ గుణావలంబ విబుధావళి మేలు బళీబళీయనన్.

అని వర్ణింపఁబడిన కృష్ణాంబ యిక్కవితల్లి.

"కలితవైభవులు సింగన యనంతనయు నాదిగాఁ బుత్త్రులనందినాఁడ" సని యెందఱో తనకుఁ బుత్త్రులు గలరని సూచించినాఁడు.

ఇతండు, తనగురువు కొండమాచార్యులు స్వప్నంబునం గనఁబడి నారదీయ సాత్త్వికపురాణంబును లోకోపకారముగా నాంధ్రభాషను రచియింపుమని యాజ్ఞాపించుటచే దీనిని రచించినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. "భగవంతుని మనంబున నిడుకొని రచియింపంబూనితిఁ దదవతారక్రమం బెట్టిదనిన" అని 18 పుటలు కృష్ణావతార ఘట్టమంతయు వర్ణించి యనంతరము షష్ఠ్యంతములువ్రాసి కథాప్రారంభమును జేసినాఁడు. శైలిచూడుఁడు.

క. అచ్ఛిద్రకోర్ధ్వపుండ్రం, బిచ్ఛావిధితోవహించు నెవ్వఁ డతండా
పచ్ఛటలం బొందినదా, విచ్ఛిన్నాఘునిరయైకవింశతిమునుఁగున్.

గీ. కలితవిద్యాకులధనోద్ధగర్వపటల, జాతసంఛన్నదృష్టులమైతిమేని
నిన్ను నీక్షింపఁగలమెట్లు నిఖిలధర్మ, పదవిశేషోపరిష్టులై పరఁగియున్న.

క. ఇలయెల్ల దానమిచ్చినఁ, దొలఁగదునాపాతకంబు దూరతరంబై
తొలఁగునుహరివాసరమున, వెలసిన సుకృతంబువలన విమల చరిత్రా.

125. పద్మపురాణము. గ్ర. సం. 2057.

ఇప్పురాణము "నృసింహవరప్రసాదలబ్ధ కవితావిలాస భారద్వాజగోత్ర పవిత్ర అయ్యలామాత్యపుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్యప్రణీతము. అబ్బయ్య (ఔబలయ్య) కుమారుఁడగు కందామాత్యునకుఁ గృతియీఁబడినది. ఈ కందామాత్యుని పూర్వికుఁడైన వెలిగందులామాత్యునకాశ్రయుండగు నుత్తమరత్నంబున కుపాశ్రయంబైన రాచగిరి పట్టనాధీశ్వరుండైన ముప్పదిక్షోణిభూపాలుని యన్వయంబును మొదటవర్ణించి "యమ్మహారాజు మన్ననవడసి విశేషవస్తువాహన చ్ఛత్రచామరాందోళికాది రాజచిహ్నంబులం బెంపొందు కందనామాత్యు వంశావతారం బభివర్ణించెను. ఈకవి—

క. అపరమేశ్వరమకుట, వ్యాపృత గంగాప్రవాహ వరకవితాస
ల్లాపుఁ డగు మడికి సింగన, చేపట్టక కీర్తిగలదె శ్రీమంతులకున్.

చ. అనిపొగడంగఁ బెంపెసఁగు నయ్యలమంత్రికి సింగమాంబకున్
దనయుని విష్ణుమంగళ కథాసుముఖాత్ముని ...

ఇత్యాది పద్యములచేఁ దన వంశముం జెప్పుకొని—

ధాత్రిఁబద్మ పురాణఖండత్రయమున, సర్వసారాంశమై పుణ్యజననమగుచు
మండితంబైన యుత్తరఖండమీవు, తెనుఁగుగావింపునాపేర

నని కృతిపతి తన్నర్థించిన నీ పురాణముం గావించితినని నుడువుచున్నాఁడు. ౧౧ ఆశ్వాసములు సంపూర్ణముగానున్నది. శైలి—

క. ఏనెప్పుడు శీలముగల, దానన యై వేదములును దథ్యములగు నేఁ
బూనిమదీశుని ముందట, నీ నిఖిలము నెఱుఁగ మార్గమిమ్ము ధరిత్రీ.

చ. అని దయపుట్టనాడు జనకాత్మజ వాక్యములెల్ల నేర్పడ
న్విని ధరణీవధూటి కడువిస్తృతమైన బిలంబుసూపియ
త్యనుపమభూషణాంబర సమన్వితయై నిజదివ్యరూపు గై
కొని వెస సీత నెత్తుకొని క్రుంకె సురల్వెఱఁగంది చూడఁగన్.

క. బృందారకగణనుతులును, వందిజనస్తుతులు భాగవతగానములున్
సుందరులు పెర్గులలిమెడు, క్రందునఁ గృష్ణుండు మేలుకనియె భవానీ.

సీ. లలితనిరాతంకలంకాపురీమహాదాహక్రియాసముత్సాహసమయ
మందును లవలేశ మైన నార్తి నెఱుంగ కిరవొందు భానువంశ్యేంద్రురాణి
సుస్థితి రాణించుశుభచారణోక్తిచేఁ దెలిసిహర్షమునఁ దద్దేవి కెరఁగి
ప్రతియానవిధికిఁ దత్ప్రతినియోగముఁగాంచి శీఘ్రించె యారిష్టశిఖరి నెక్కి
గీ. భూరిగంభీరభీకరాంబునిధిదాఁటి, మఱి మహేంద్రధరాధరమధివసించు
కపికులాధీశ్వరులఁబూర్ణకాములుగను, బళిరెయొనరించెధృతిఁబూనిపావమాని.

— * మధువనభంగము. * —

క. వెండియుఁ దనవృత్తాంతము, చండాంశుకులేంద్రుదూత సైన్యేశులకుᳯ
నిండుమనంబునఁ దెలిపె న,ఖండితబహుమానపూర్వకంబుగ నంతᳯ. 122
క. అనిలివాక్ప్రముదితకపి, సేన యహంపూర్వికఁ జని (జితశేఖరుమా
ర్గాన) న్దధిముఖకృత మవ,మానము నిరసించి చలిపె మధుపానంబుᳯ. 123
గీ. అపుడు మధువనభంగదృష్టక్రుణముఖుఁడు
దధిముఖుఁడు వల్కె వాలినందనునిఁ జూచి
మొనసి మధుపానవిధిశిలీముఖము లైన
యీవలీముఖులను మాన్పు మీవె యనుచు. 124
వ. అంత గిరిశృంగతుంగనిజాంగుం డైన యంగదుండును దధిముఖుం గనుంగొని
యి ట్లనియె. 125
మ. కనుఁగొంటి న్రఘునాథవల్లభను లంకారాజధానీవనాం
గనమధ్యంబున నంచు నేఘనుఁడు మత్కర్ణామృతాభాషణం
బును జెల్కె న్మఱి వానిమాటకును దప్పం గల్గునే కీశవా
హిని తాఁగ్రోలు యథేచ్ఛగా మధువు నెంతే యీవనాంతంబునᳯ. 126
గీ. అనినయంగదోక్తి నాలించి భీతుఁ డై, దధిముఖుండు పోయి తపనసుతుని
తోడ విన్నవించె దుర్వారవనభంగ, మతఁడు రాముకెలన హర్ష మొందె. 127
ఉ. సానుమదగ్ర మెక్కి వరుసᳯ డిగి ప్రాకులఁ గౌఁగిలించుచుం
గానలఁ బండ్లు మెక్కి మఱి గంతులువైచుచుఁ గూయుచు న్సదా
నూనతఁ దోఁకపట్టుకొని యొండొరుల న్వడిదాఁటి పాటవా
* ప్తిన కపీశసేన గనిపించె నదూరత నద్భుతంబుగᳯ. 128
ఉ. నిద్దురలేమి శోణతరనిర్భరమై తగుకన్నుదోయిచే
నొద్దన యుండి యూర్మిళప్రియుండు గనుంగొన నాంజనేయుఁడుం

* పీన గపిసేన నవ్వు గనుపించె నదూరత మద్భుతంబుగᳯ—మాతృక.

దద్దయు భక్తిఁ జూడమణి దాను గరంబునఁ దాల్చి మ్రొక్కి శ
శ్వద్దయమానుఁ డై నరఘువర్యునియంఘ్రులకు న్ముదంబునన్. 129

మ. నిరవద్యప్రభవద్గతాగతముల న్నిస్తీర్ణవిస్తీర్ణదు
స్తరఘోరార్ణవుఁ డయ్యు నభ్రమణివంశ్యగ్రామణీదూత వా
నరసేనాసవిధంబునందుఁ బరమానందావదేశావగా
పరిణీమధ్యమున న్మునింగె జనదృశ్యాళీ విచిత్రంబుగన్. 130

క. హనుమంతుఁడు కలితసుహా, ధనచూడారత్నసన్నిధానముదిత రా
మనృపాయుక్తుం డై చ,య్యనఁ దెలిపెను సతియుదంత మాద్యంతంబున్.

ఉ. నైకనిశాచరీసముదయాన్వహబాధితయై ద్విషత్పురా
శోకవని న్వసించు పరిశుద్ధచరిత్రను సీతఁ జూచితిం
బ్రాకటపూర్వపాతకవిపాకము చేత సుపర్ణలోకబం
దీకృతయైన నాగతరుణీమణిఁ బోలినదీనమానసన్. 132

చ. అసదృశచిత్రకూటవిపినాంతరసీమ నుదీతమైన త్వ
ద్విసరుహసంభవాశుగవిభీతజయంతమరంతకృత్త సా
హసమును దెల్పి యెంతయు నుదశ్రుముఖాంబుజ యైనసీత యిం
పెసఁగ నొసంగె మౌళిమణి నిత్తఁగి నీ కిది యానవాలుగాన్. 133

గీ. పోవ నుద్యోగమొనరించి దేవ యిప్పు, డతులితాశావిశేషపాలితము లైన
సాధ్విప్రాణము ల్మీయభిజ్ఞానముద్ర, చేత ముద్రించి వచ్చితి శీఘ్రముగను. 134

చ. పటుగుణకారుపీటిపురభాస్వదలంకరణప్రసన్న వేం
కటపతిపాదపంకరుహగంధమిళిందమనోవిటంక వేం
కటపెరుమాళ్ళుపాగ్రజ యగారచరిష్ణురమాంఘ్రినూపురా
ర్భటిమతికారి గృహ్యకమరాళివిరావ యరాతిజిత్వరా. 135

క. కంఠేకాలపరాక్రమ, శుంఠీనవఖండయోగ శుభవాక్యవిరా
ట్కంఠీరవనుతసద్యః, కుంఠీకృతవిమతయత్న గుణరత్ననిధీ. 136

తోటకం. అరికాళమహాబిరుదాంక లసత్కరికాళమహీభృదుదారకులా
భరణా శరణాగతపాలన జిత్వరతాద్విరదావనదానఘనా. 137

గద్యము. ఇతి శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితావిలాస వాసిష్ఠవంశకీర్తిప్రతిష్ఠాసంపాదక తిరువేంగళార్య కలశరత్నాకరసుధాకర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలపతి ప్రణీతంబైన చంపూరామాయణంబను మహాప్రబంధంబునందు

సప్తమాశ్వాసము.

చంపూరామాయణము.

అష్టమాశ్వాసము.

— * యుద్ధకాండము. * —

క. శ్రీమత్ప్రతాపతపనో,ద్దామ మహోదూరితారిధరణీపరిణీ
భీమాంధకారజాలా, రామాపాంచాల కసవరాజనృపాలా. 1

మ. ఇల యద్వీక్ష యదాటుగానయిన నెంతే వాణిప్రత్యక్ష మా
బలుసారస్యముసొం పెసంగు సభలం బ్రాగల్భ్యము న్నాటిలుం
గళలెల్ల న్బ్రభవిల్లు మర్త్యులకు దిగ్వ్యాప్తంబు లౌ సద్యశం
బులు చింతించు మదాత్మ యాగురుపదాంభోజద్వయిన్ భోజునిన్. 2

ఉ. భూరివచోధురీణుఁ డగుభోజనృపాలుఁ డపూర్వకంబుగాఁ
దా రచియించి నిల్పిన యుదారకృతిం బ్రతమాత్త సిత్త్రిం
బూరిత మాచరించుటకుఁ బూనితి సిగ్గితిలేక యిమ్మహిన్
దారము పేరురమ్మునను దాల్పరె హారముతోడి కూటమిన్. 3

మ. మతిధుర్యుం డగులక్ష్మణుం డొగి శిరోమాణిక్యముం జూచి సం
తతమోహాకులుఁ డైనరాఘవుని ముద్రాముద్రితప్రాణప
ద్ధతి యా సీతను బల్మిఁ దలఁచి తల్పౌలస్త్యవిధ్వంస ము
ద్ధతిఁ గావింపఁ దొడంగె నుజ్జ్వలకథం దా నేకకాండంబునన్. 4

ఉ. హృష్టత సీత యున్న దని యింపుగ మారుతి విన్నవింప సం
తుష్టనిజాంతరంగుఁ డగుతోయజబంధుకులాధినాయకుం
డష్టదిశాభయంకరదశాస్యరుషాపరుషాయమాణ యా
దృష్టి శరాసనోపరిఁ బ్రతిష్ఠితఁ జేసె రణైకనిష్ఠుఁ డై. 5

సీ. అంత సుగ్రీవుఁ డుద్ధతదశగ్రీవదుశ్చరితరోషితరామచంద్రవదన
దర్శనద్విగుణితోదగ్రజాగ్రద్రణోత్సాహుఁ డై సాహాయ్యసమయ మాగ
తం బయ్యె నని ప్రమోదంబున సింధువు నంధువుచందాన నాత్మ నెంచి
యనివార్యధైర్యగాఢాంతరంగన్నిరాఘాటాధిరూఢత్రికూటశైల

గీ. శృంగయుగులంకఁ జేరంగ శీఘ్రముగను, సాహసోన్నతి మీఱ సన్నాహపఱిచె
వినతనీలనలాంగదద్వివిదకుముద, జాంబవద్దంభశరభాదిసైన్యములను. 6

క. తత్క్షణమున రఘువంశ్యా, ధ్యక్షుఘనాపాంగధార నభిపూరిత మై
దక్షిణవాహిన్యధిపస, మక్షంబున కేగెఁ దన్మహావాహినియున్. 7

వ. మఱియును బరిచలితసకలర్క్షసముదయోద్భాసియుఁ గుముదామోదకారియు శర
భాధికప్రసాదశీలశాలియు, నీలేందీవరానందసంధాతయు దశాననదిశాక్రమణ
వ్యగ్రతేజోవిరాజియు సమారూఢతారానందనలాక్ష్మణోదయానుగతి ప్రభా
వానుబంధియు సరయహనుమదుదయ సానుమత్సమారోహియు, నిశాచర
తిమిరహరణనిస్తంద్రుండును నగురామచంద్రుంను గనుపట్ట సమంతతఃకందళిత
బహుళహరిజాలకోలాహలభరితహరిదంతరంబును నిరంతరాస్కందిత నికట
కాంతారావళియు నగువలీముఖబలమహాంబుధి ససంభ్రమంబుగా విజృం
భించె నయ్యవసరమున. 8

— * కపిసేనలు మలయపర్వతమున విడియుట. * —

చ. తలఁకెడుదున్నలు న్నిలిచి ధైర్యముతో నెదిరించు సింగముల్
దొలఁగెడునేనుఁగు ల్చెదరుదుప్పులు బెళ్కెడుజళ్కుఁజూపులం
బలుదెసలం గనుంగొనుచుఁ బర్వెడులేళ్లును గల్గి యావన
స్థలి కపివీరఘోషములఁ జాల భయంకర మయ్యె నయ్యెడన్. 9

చ. బలములతో రఘూద్వహుఁడు వార్ధి నొకానొకపిల్లకాల్వఁగాఁ
దలఁచి వనుల్పయల్పఱిచి దారున సహ్యనగాధిరోహముం
జలిపి యసహ్యపాతఘనసౌరభనిర్భరశైత్యమాంద్యదో
హలమృదువాతపోతనిలయం బగునమ్మలయంబు గన్గొనెన్. 10

వ. కనుంగొని సుమిత్త్రాపుత్త్రునితోడ ని ట్లనియె. 11

ఉ. సారెకు నామనంబు కలఁచుం దొడఁగెం దటనిర్ఝరోర్మివి
స్ఫారపయోజకీకృతవిశాలపటీరకుటీరవారసం
సారసమేతము ల్మలయశైలనితంబమహీవిహారసం
భారవనప్రియప్రియతమారుతమారుతపోతజాతముల్. 12

చ. అని యతిదీనభాషణము లాడుచు రామమహీమహేంద్రుఁ డిం
పొనర నిరుద్ధవేల మయి యున్నతిఁ గన్నమహేంద్రశైలమున్
ఘనతరసాలము న్దరిసి కాంచె జలభ్రమముద్రితస్వవం
శ్యనృపవిశాలకీర్తినిధిచందమునం దనరారువార్నిధిన్. 13

వ. కాంచి యుదంచితాశ్చర్యధుర్యాంతరంగుం డై యారాజపుంగవుం డి ట్లనియె.

ఉ. ఎవ్వనిలోఁతు చూడ నురగేంద్రుఁడు చాలఁడు నెల్లమేరలం
దెవ్వని కెల్లదిక్కులును నెవ్వని సైకతరాశి దీవు లిం
కెవ్వఁడు వాగగోచరుఁడు నిట్టిపయోధి నఖాళి నెవ్వరే
త్రవ్విరి నించి రట్టికులరాజులచర్యలకు న్నమస్క్రియల్. 15

క. అంతట సుగ్రీవుఁడు మహీ, కాంతునియనుమతి మహేంద్రఘనవనవేలో
పాంతమునఁ జలువతెమ్మెర, చెంతలఁ బాలయంగ సకలసేనల డించెన్. 16

చ. సరసపటీరకుంజవనసంజవనాభిపతన్మృగీమద
స్ఫురితసుగంధగంధవహశోభితసింధుతటాంతికంబునన్
సరవి రసాలతాళఫలచర్వణగర్వితచిత్తు లై చరిం
చిరి హరివీరు లెల్ల నిజచేష్టలు రామున కింపు నింపఁగన్. 17

వ. అంత నిరంతరసమాక్రాంతహరిదంతరం బై నడయాడు రెండవసముద్రం బనంగ సముద్రతీరంబున రోదసీవిలంఘనవిశృంఖలలాఘవం బగురాఘవానీకం బనీకోన్ముఖం బగుట, చారముఖంబున నవధరించి ధార్యమాణవ్యాదయాతంకుం డై పంకలీనచరణం బగునైరావణంబుకరణి రావణుండు కరణీయంబు నెయ్యది యెఱుంగక జనకరాజతనూజ నుజ్జగింపం జాలక మనోజపరతంత్రితుండై మంత్రులం గూడి కొలువుకూటంబునకు వచ్చి యచ్చట. 18

క. శస్తవచస్తతు లై నప్రహస్తాదులఁ జూచి యస్మదభిలాష మిదే
దుస్తరవై రివధోచిత, నిస్తులభవదభిమతంబు నెదఁ దెల్పుండీ. 19

సీ. అనవుడు వార లి ట్లని రాశయ మెఱింగి స్వామితావకనిదేశం బొనర్చు
నేము ప్రాణములతో నివు డుండ నీవార్త లాడనేమిటికి వజ్రాతికఠిన
భుజపంజరానీతభూజాత విడకుము నా పిని లంకాధినాయకుండు
రంభాబలాత్కారసంభోగజం బైన యంభోజభవశాప మంతరాయ

గీ. మగుట వచియించె నిటులన్నయన్నఁజూచి, విన్నవ మొనర్చె విజ్ఞానవినయభూష
ణుండు నురుసత్యసంభాషణుం డరోష, భీషణుండును నైన విభీషణుండు. 20

— • రావణునకు విభీషణుఁడు హితముచెప్పుట. • —

గీ. అకట దైవాజ్ఞఁ బరకళత్రానురాగ, లాలసుఁడ వై తివి దవాగ్నికీలఁ జూచి
యామిషగ్రాహమోహసంప్రాప్తరసన, చాపలం బైనముగ్ధకేసరియుఁ బోలె. 21

క. అనఘుం బగునిజవంశం,బున సీతాహృతికళంకము న్వని హాహా
ధ్వనిమీాలితాత్ముఁ డగువిధి, యెనిమిది చెవులెట్లుమూయు నిఁకఁ గేల్దోయిన్.22

ఉ. అక్కట వారిరాశి పరిఖావృత మై విలసిల్లులంక దా
నెక్కడ దుర్వచం బగుమెయిం గపిచేసినయుయ్యుపద్రవం
బెక్కడ సీత జానకి మహీసుత నాఁజనుపేళ్ల దైత్యులం
గ్రకుఁన నుకఁడంపఁగ నొకానొకమాయ జనించె నేమొకో. 23

మ. నరుని న్వానరునిం దృణంబుగను డెందానం దలంతేని సు
స్థిరదోశ్శౌర్యునిఁ గార్తవీర్యుని బలశ్రీశాలి యావాలినిన్
వరుసం జూడవె యింతలో మఱచితే నందీశుశాపంబును
న్నరవర్జ్యం బగుపద్మభూవరము నన్నా! దైవమి ట్లుండెనా? 24

వ. ఇత్తెఱంగునం దరంగితజ్ఞాతినీతివచనరచనై కనిష్ఠుం డగుకనిష్ఠునివమానించి యిాజ్ఞాతి యరాతిపక్షపాతి శిక్షణీయుం డని కోపంబున దురాలాపంబు లాడు ఘాతుకు నగ్రజాతునిం బరిత్యజించి యరుంతుదాచరణరోషభీషణుం డగువిభీషణుండు నిరవద్యనీతివిద్యాచతుర చతురమాత్యసహితంబుగా నంబుధిఁ గడచి రా నప్పుడు తన్ను దవ్వుల విలోకించి కించిద్వితర్కంబున నుద్గ్రీవు లగుసుగ్రీవాదులం గుఱించి యంతరిక్షగతుం డై యి ట్లనియె. 25

— * విభీషణుఁడు రాముని శరణుసొచ్చుట. * —

గీ. వెక్కసములాడు నగ్రజు విడిచి బంధు, జనులఁ గాదని నేవిభీషణుఁడ నిదిగొ
రాము రిపుభేదనోద్దాముఁ బ్రణతదైన్య, హారణు శరణని వచ్చితి ననఘులార.

సీ. అనుచు నత్యంతదైన్యంబు మీాఱఁగ సమీారితనిజోదంతుఁ డౌ నతని మఱి స
మీారకుమారాభిహితసాధుశీలతోన్నతుని లంకాపురీనాయకానుజాతునిఁ గర్ణగోచరపథాన్వితునిఁ గావించియేతదాగమనమునకు
"కింకారణం" బని శంకాకులుం డౌచుఁ గీశపుంగవుఁ డెఱింగింప నప్పు

గీ. డినకులేంద్రుఁడు దయమానహృదయుఁడును ను
దంచితస్మయమానముఖాంబుజుండు
నగుచు మకరందబిందునిష్యందమాధు
రీనిగాఢోక్తి ని ట్లని యానతిచ్చె. 27

గీ. అభయ మని వచ్చు నితఁడు వైయర్థ్యన్ మిపుడు
కనిన రఘువులు లఘువులు గారె వైరి

కనుజుఁ డైనను తనుజుఁ డైనను సఖుండ!
ధరణి శరణార్థి కరుణాపదంబు గాఁడె? 28

క. అనుటయు హృదయజ్ఞుం డగు, హనుమంతునిచేత వేగ నానీతుఁడు స
ద్వినయాన్వితుండు నై రా,మునకుం బ్రణమిల్లె నసురముఖ్యుఁడు భక్తిన్. 29

ఉ. అత్తఱి రాముఁ డి ట్లను నిశాటకులేంద్ర దశాస్యరాజ్యసం
పత్తికి నెల్ల ని న్నిపుడు పట్టముగట్టితి వైరిఁ గొట్టితిం
జిత్తమునందు సందియము సేయకు మిందునకు న్నిదర్శనం
బుత్తముఁ డైనభానుతనయుండును వాలియుఁ గారె యారయన్. 30

గీ. దైవవశమున నరుఁడు పదాననుండి, కనుఁ బదాంతరము విభీషణునియెడ నిది
ప్రబలరేఖాతపత్రమౌ రాముపదము, పట్టి యేకాతపత్రమౌ పదముఁ గనుట.

వ. అంత నాదశగ్రీవానుజుం డగ్రభాగంబునందు భరతాగ్రజాపాంగసుధాతరంగా
భిషిక్తుం డయ్యును బునరుక్తరాజ్యాభిషేకుం డై సుగ్రీవునికైవడి విశ్వాస
భాజనంబును నగుచు రావణబలంబు నఖిలంబును నెఱింగించి లంకపై విడి
యుటకు సేనాసముత్తరణహేతు వగుసేతువు నిర్మింప నతిగంభీరం బగుపారా
వారంబు నారాధింపు మని సవినయంబుగ విన్నవించిన. 32

క. అంబుధిని మదిఁ దలంచుచు, సంబుధితమహత్త్వదర్భశయనస్థలియం
దంబుధిహృదయేశయుఁ డపు, డంబుధిపై ననిలసఖుక్రియన్ శయనించెన్. 33

క. ఈదారి నతఁడు నియతి మ,హాదర్భాస్తరణమధ్యమధ్యాసీనుం
డై దివసత్రయ ముండిన, యాదఃపతి యప్రసన్నుఁడై వర్తిల్లెన్. 34

శా. భూపాలాగ్రణి రాఘవుండు కుటిలభ్రూభాగుఁ డంభోధిపైఁ
గోపోద్రేకవిపాకపాటలితచక్షుఃకోణ ముజ్జృంభిత
వ్యాపారంబుగఁ జాపముం గొనుటకై వాంఛించె వేగంబుతో
నాపాతాళపితామహప్రథమసర్గాటోపము న్మాన్పఁగన్. 35

— * శ్రీరాముఁడు సముద్రునిపైఁ గోపించుట. * —

వ. అంత. 36

మ. బలువి ల్లమ్ములుఁ దెమ్ము తమ్ముఁడ మదప్రారంభగంభీరునిన్
జలధిం గాల్చెదనేసెదంగపుల కస్మద్దోఃప్రతాపంబు ది
క్కులఁ బేరెక్కఁగ నంచుఁ బల్కుచు నతిక్రోధానురోధోద్ధతిం
బొలిచెం గార్ముకపాణి యత్తఱిఁ *దిరుప్పల్లాణి నుల్లాసియై. 37

* సేతువు.

క. విలు కేలఁ బూని యత్యు, జ్జ్వలవిశిఖము ననలశిఖము సంధించె మహా
బలశాలి రామభద్రుం, డిల యద్రువఁగ గిరులు గదల నినుఁడు వడంకన్. 38

క. మున్నీటిమీఁద రాజుల, మన్నిఁ డిటు లస్త్రమేయ మది నూహింపన్
మిన్నేటిబోటి క్రన్ననఁ, గన్నీటినెపాన నతనికడఁక మరల్చెన్. 39

ఉ. భానునిభుండు రాఘవుఁడు బాణముఁ బూని యమోఘలాఘవుం
డై నిగిడింప నిశ్వసదుదంచితనక్ర మవక్రకుంభికుం
భీనసనంప్రవిష్టగిరిమేదురకందర మయ్యె నమ్మహాం
భోనిధి యంతరంబు పరిభూతరసాతలభాగ్వసారమై. 40

క. జలరాశి తత్క్షణంబునఁ, బ్రళయానలబాడబాగ్ని భార్గవపరశూ
జ్జ్వలగరళతాప మోర్చియు, జ్వలననిభాస్త్రంబు వేఁడిసైఁపం డయ్యెన్. 41

క. శరణం బని యాశరధియుఁ, దరుణతరశరవ్యథానిదానం బగుదా
శరథిం జేరెను లోకులు, పరుషకులిశపాతి ఘనునిఁ బ్రార్థింపరొకో. 42

వ. ఇట్లు చేరి యారత్నాకరుండు నభోరత్నవంశ్యరత్నంబునకుఁ జిరత్నరత్నంబు లుపదగాఁ గొంచు వినీతవేషంబుతోఁ బరితోషంబుగ వినుతిఁ గావించి సేవించి దేవా తావకధనుస్సంహితామోఘవైధాత్రాస్త్రంబు వనచరధామం బగుమదంతర్వర్తిమరుసీమంబునం బ్రయోగింపుము, నియోగింపుము సేతునిర్మాణంబునకు విశ్వకర్మాత్మజు. నేఁ బనివినియెద నని యంతర్హితుం డయ్యె నంత.

చ. రవికులుపంపున న్వనచరచ్ఛట దెచ్చిన యాజగత్త్రియ
ప్రవితతమూలమధ్యశిఖరక్షితిభృత్తతి లోఁబడంగ న
ర్ణవము వహించెఁ గర్దమఘనత్వము తోడనె తన్మహార్ఘురీ
భువనభరంబుచే నహహ పూరితమయ్యె నశేషదిక్కులున్. 44

చ. ద్రుతగతి వారిధిం బడియె దూరనిపాతవిశీర్ణవార్చ్ఛర
ప్రతతివితీర్ణజీవనదబంధురగంధఘనౌషధు ల్విదా
రితధరణీవినిర్యదహిరేచితఫూత్కృతిజాతఖేదభా
గతులగుహాగృహాసికమహాహరు లొగిరు లద్భుతంబుగన్. 45

చ. ఉరువడి గట్టుకై కొనుట యుంచు టమర్చుట యించుకేని యె
వ్వరికి నెఱుంగకుండఁ గరపాటవ మొప్ప నలుండు సేతు వ
చ్చెరువుగ సంఘటించె నది సీతకు భూమి యభీతిహస్తముల్
దురుసుగఁ జాఁచెనో యనఁగఁ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిన్. 46

వ. అంత నంతర్ముఖులుంబలె వలీముఖులు ప్రమోదంబునుం బలె సేతుపథంబును సంసారంబునుంబలె దుస్తరంబగు నకూపారంబునుం గడచి సద్యఃప్రకాశ మానవిస్ఫూర్తి యగుసువేలగిరీశమూర్తిం గనుంగొనుచు డెందంబున నమం దానందంబు నొంది రప్పుడు. 47

చ. తపనకులాధినాయకుఁడు తావుగఁ గైకొనె నావృతస్ఫుర
ద్విపులతటోజ్జ్వలద్బలనివేశనిరంతరసాలజాలముం
గపికులఘోషశీర్యదురుకందరమందిరగర్భసంత్రస
త్కుపితమృగేంద్రభీతమదధూర్వహవేలము నాసువేలముఁ. 48

వ. ఆసమయంబున దశముఖుండు శుకముఖంబున నతీతనదీసార్వభౌముని నధి గతసువేలారాముని రాముని నెఱింగి వెండియుం దదీయబలంబు విశదం బుగాఁ దెలియుటకునై పరిప్రేషితులును, విదితవేషవిభీషణప్రేరణకుపితకపి లోకనియంత్రణ నితాంతఖిన్నులును విపన్నాధారదాశరథివిమోచితప్రాణులు నగుశుకసారణులవచనంబులవలన మహోత్సేధం బగుసౌధంబు నధిరోహించి వేర్వేఱఁ దదావేద్యమానులును బ్రవర్ధమానసమరసన్నాహమతులు నగువా నరసేనాధిపతుల నతిధీరతావశంబున సావధీరణంబుగ నవేక్షించి ప్రతిపక్షబల ప్రశంసు లైనయయ్యిరువుర నుపేక్షించి శార్దూలప్రముఖప్రౌఢగూఢచారు లచే నవగతాశేషవృత్తాంతుండును దాంతుండును నై పెద్దయుం బ్రొద్దు చిం తించుచు నంతికాసీనుండును నతివినీతిప్రవణ్యుండును నగు విద్యుజ్జిహ్వునితో మంతనంబు నేమేమొ నొడివి ప్రాసాదంబువలన నవతీర్ణుండయ్యెఁ దత్క్షణంబున.

— * విద్యుజ్జిహ్వునిమాయచే సీతవిలపించుట. * —

గీ. అతఁడుసధనుశ్శరము రఘుపతిశిరమ్ము, మాయ నిర్మించి సమరసమాహృతమని జనకసుతమ్రోల వైవ వాసంతిలతకు, నశనికైవడి దుఃఖదం బయ్యె నదియు.50

క. రక్షోవరోధవసతియు, రాక్షసరక్షోవరోధరావణదుర్వా
గ్రూక్షత యదర్థమోర్చితి, తత్క్షయముం గనియు సీత తగునా బ్రతుకన్. 51

వ. ఇత్తెఱంగున నత్యాహితమత్యాకులతాసమేత యగుసీతనుం గనుంగొని చేరి యోజనకరాజకుమారీ, యీదశ యాదశముఖునిమాయ యందున కేమా యె, నీ మనంబున ధైర్యవైధుర్యంబు నొందకు మఖిలజగతీధుర్య భుజ బలాభిరాముం డైనరామునెడ నిట్టియకార్యం బవిచార్యం బని సుధాధారలు

గులుకం బలికిన విని యాసారావలంబిని యైనకాదంబిని ఘర్మోద్వేగిని యైన కేకినింబలె సరమ కర మాశ్వాసించె నంత. 52

చ. మతిగలమాల్యవంతుఁ డనుమంత్రి త్యజింపుము సీత నన్న చో
నతికుపితాత్ముఁ డౌనలదశాస్యుఁడు వాని లఘూకరించి తా
నతనుభుజప్రతాపయుతుఁ డౌటను దోన బహూకరించె న
మ్మతి నలయప్సరోయువతిమండలము న్నవమాల్యవంతముల్. 53

వ. అంత ననంతకల్యాణగుణాభిరాముం డగురాముండు కామరూపవిభీషణామాత్యాదితరక్షోనగరరక్షోదంతుండును, హృదంతరోపజాతసమరసంరంభుండును నై, యంభోధిమేఖలాలంకారలంకాద్వారస్థుం డగుప్రహస్తునకుఁ బర్యస్తాహితప్రాణానిలతాభీలుని నీలుని, దక్షిణద్వారరక్షణదక్షు లగుమహోదరమహాపార్శ్వులకు విశ్వత్రయవిజయధౌరేయుఁ దారేయునిఁ, బ్రత్యగ్ద్వారపాలనఖేలనామోదుం డగుమేఘనాదున కవక్రపరాక్రమశ్రీమంతు హనుమంతుని, నంతర్వ్యూహావిహితరక్షుం డగువిరూపాక్షునకు రక్షఃప్లవగఋక్షాధ్యక్షులఁ బ్రతినిధులం గావించి యధిజ్యకోదండమండితభుజాదండుం డై తమ్ముండునుం దానును సమరాభిముఖదశముఖగుప్తోత్తరగోపురద్వారంబును నంతరంగంబగు బలయూథంబుతో నుపరోధించిన. 54

క. లంక న్దనుజులు ప్లవగా,తంకంబునకుం దలంకి తలుపులు వేయన్
శంకింపక యమపురిఁ ద,త్కింకరు లప్పుడు బెడానఁ దెఱచిరి తలుపుల్. 55

వ. తత్క్షణంబ లక్ష్మణాగ్రజుండు సుగ్రీవసహితుం డై సువేలాద్రికూటంబు నధిరోహించి త్రికూటావనీభరచూడామణియును, సింహళద్వీపకమలకర్ణికయును విశ్వకర్మనిర్మాణకౌశలంబును, నిశాచరకేసరినివేశదరియును, ననారతబందీకృతామరపురంధ్రీబాష్పనదీమాతృకోపవనసీమయును, నిరంతరసేవాసమాగతదిక్పాలకులమాతంగమదాంబుపంకిలబాహ్యాంగణోత్సంగియు నగు లంకం గనుంగొనుచు నం దొక్కచోట సముత్తుంగసౌధంబున నధివసించి యున్నవాని సదేహబంధం బగునంధకారంబుచందంబునం దగువాని సేవాసమాగత సతారకవిభావరీవరోపమానానుచరోదస్త విమలముక్తాతపత్రచ్ఛాయ నుండువాని వైమానికవధూవిధూయమానధవళచామరద్వంద్వశోభితుం డై యభితశ్చలితమందాకినీపరీవాహం బగునంజనశైలంబుకరణి రాణించువాని నిఖిలజగద్విజయవర్ణావళీమతినిర్ణాయకానేకవివిధసమీకాభిఘాతమగ్నభుగ్నై

రావతవిషాణకులిశాగ్రోత్కీర్ణవిశాలవక్షస్థలఫలకుం డగువాని నానీలత మాలనచ్ఛాయుండును నాచ్ఛాదితాభినవలోహితపటుండును నై యూష టలసంధ్యారాగబంధురం బగుకంధరంబునుంబలె నున్నదశకంధరుం గనుం గొనియె నప్పుడు. 56

ఉ. మీఱి న్భానుజుఁ డుగ్రుఁడై యెగసి పేర్మి న్దైత్యయూథాధిరా
ట్కోటీరంబుఁ దటాన ఁ దోడనె కుదుర్కొఁ జేసి వైభీషణం
బాటోపంబునఁ బోరి మాయి యగులంకాధీశుతో మల్లెఁ ద
త్కౌటిల్యంబు నెఱింగి రాము సుగుణగ్రామాభిరాముం గనన్. 57

— * అంగదుని రాయబారము. * —

సీ. అంత రామునిచే సమాదిష్టుఁడై మంత్రి సమ్మతి సాధిష్ఠశౌర్యశాలి
వాలిసూనుండు సలీలంబుగాఁ గోట దాఁటి లంకారాజధానిఁ జొచ్చి
శంకావిహీనుఁడై హంకారి యగునసురేశ్వరు నీక్షించి యిట్టు లనియెఁ
బౌలస్త్య విను మేను భవదీయనిశ్వాసగంధివాలధి నైనకపికులేంద్రు
గీ. నందనుండను ఖరదూషణత్రిశీర్షు, లాదియగు యామినీచరాధ్యక్షులకు ను
నంతకుం డగుమారీచహంత కనుఁగు, బంట నంగదుఁడను దైత్యకంటకుఁడను.
క. తలఁచెద వసురా రఘుపతి, కిలను దృతీయాక్షి యగుమహీజను గదియన్
జలజ మని శివునొసలిచూ, పెలమిం బ్రాపించుగాంగభృంగముభంగిన్. 59
ఉ. ఒక్కమొగంబు హైహయనృపోగ్రపరాభవ మొంది వాడె వే
ఱొక్కటి దైత్యరాడవినయోన్నతి నొక్కటి మద్గురూద్ధతిన్
నిక్కము నీకతాన నజునెమ్మొగము ల్గడు స్రుక్కె రావణా
చిక్కినమోము నీవటులు సేయకు రామున కిమ్ము జానకిన్. 60
ఉ. కొట్టి కుబేరపుష్పకము గొంటెఁ బెగల్చితి వెండికొండ ని
ట్టట్టనరానిదిక్పతుల నందఱనుం బఱిగొంటి నంచు హా
యెట్టు వచించె దోరి తగవే విజనం బగు కాననంబులో
నెట్టన మౌనివేషమున నీవు హరింపవె యమ్మహీసుతన్. 61
చ. ఘనతరభక్తితోడ శితికంఠున కింపు ఘటింప వేఁడి యా
ననసవకంబు ము న్బలియొనర్పవె యం దవశిష్ట మౌశిరం
బనుపమబాణపంక్తి కుపహారముగా నొనరింపనెంచె న
ద్దినకరవంశ్యమౌళి రణదేవతకు న్రజనీచరాధమా. 62

వ. అని తనయురుంతుదభాషణంబుల సరోషాన్మేషుం డైనదోషాచరేంద్రుం డిక్కటుప్రలాపోత్కటు మర్కటుం బట్టుండు కొట్టుం డని వంప నాలంబితభుజ ప్రకోష్ఠు లగుననురశ్రేష్ఠుల నలువుర న్ప్లవంగపుంగవుండు భుజంగంబుల భంగి నెత్తికొని గుప్పున నుప్పరం బెగసి తెప్పున నేలకుం బడవైచి పాదాఘాతం బునం బ్రాసాదశృంగం బరాతిశృంగంబు తెఱంగున విఱుగఁదన్ని తన కెదురు లేమి తెల్లం బగుటయు నుల్లంబునం బల్లవించునుల్లాసంబున రామసేనానివేశ ప్రవేశం బయ్యె నంత. 63

చ. కమలహితాన్వయుండు దశకంఠునిభావ మెఱింగి కిన్కతో
బొమ ముడివెట్టఁ దోన హరిపుంగవు లెల్లను లంక నుగ్రవి
క్రమమునఁ జుట్టుముట్టిరి యుగప్రలయావసరంబుల న్నసం
భ్రమముగ వార్ధిఁ జుట్టుకొను బాడబకీలలమాడ్కిఁ గ్రక్కునన్. 64

ఉ. భూవియదంతరంబు పరిపూర్తిగ నిండెఁ గపీంద్రఘోరసం
ద్రావితతత్క్షణక్షుభితరావణకింకరపాణికోణనా
నావిధతాడనంబుల ఘనాఘనగర్జితబంధుభావసం
భావితజైత్రదుందుభిసమగ్ర మహోగ్రధణంధణార్భటుల్. 65

వ. ఇట్లు సమంతతఃకందళజగద్దళనసంధాధురంధరం బగుదుందుభి గంభీరఘోషం బునరోషంబునం బ్రేరితు లై గిరికందరంబులనుండి ప్రబుద్ధంబు లై వెడలుసింగం బుల తెఱంగున మందిరంబులనుండి నిర్గమించినయుపత్యంబులుం బలె గత్యంత రాయసంధాయకంబు లగుదుర్నిమిత్తంబులం గనుంగొనక విమానాధిగత విబుధసీమంతినీవిహారణేచ్ఛలుం బలెఁ బ్రస్థానసమయపరిమ్లానముఖు లైన చంద్రముఖుల నెంచక నిరంతరజ్వలితకోపానల నయనకోణారుణాలాతశతని పాతవిత్రాసచలిత నిజవారణనివారణాదేశపరవశులును, దిశాముఖముఖరశివార వాత్రమేడిత క్ష్వేళితవ్యాకులీకృతకులమహీధ్రులును, గృధ్రపక్షవిక్షేపకృతపతా కానికాయపౌనరుక్త్యసముత్తుంగశతాంగ సంఘాతపరిగతులును, నితాంతనిర్జిత కృతాంత దంష్ట్రాపట్టఖరనఖర పట్టసప్రాసపరశుగదాముసలపరిఘుద్భుశకృపాణ ధారులును, దారుణాజగరసంతానసంవీతంబు లగువింధ్యకూటంబులోయనంగ వ్యాఘ్రఘాతికరాళకాలాయసకంకటులును, జాలాంబుదంబులకు వికల్పంబులును, గాళరాత్రికి నభివ్యక్తులును, గలికాలంబునకు వివర్తనంబును నగుచుఁ గాలు నకు హైతంబును భయంకరాకారంబులును నై సంగరాంగణంబునకుం జను

దెంచి వీరాలాపంబు లాడుచుఁ జాపంబులువూని ధారాసంపాతంబులతో
ధరాధరంబులం గప్పునంభోధరంబు లనంగ దూరాపాతు లగుశిలీముఖంబుల
రక్షోభటు లఖిలవలీముఖబలంబును విక్షోభంబు నొందించి రాసమయంబున.

చ. కరజధుతాయుధంబు తరుఖండితతోమరము న్శిలాహత
స్ఫురదురుముద్గరంబు ఘనభూధరభిన్నమదావళంబు నై
కరము దివి న్స్వపక్షజయకాంక్షను బూని సురాసురుల్ గనన్
హరులకు దైత్యవీరులకు నయ్యె భయంకరసంగరం బొగిన్. 67

వ. క్రమంబునం గుపితకపివీరదూరీకృతనైరృతబలం బగుదశగ్రీవభుజబలంబునుం
బలె భానుమంతుం డస్తమయంబునొంద మథితాయుధికగళనాళప్రణాళీపరి
వాహి యగులోహితనదీపూరంబు తీరున దూరాంతరితహరిదాభోగం బగు
సంధ్యారాగంబు గనుపట్ట పిక్రాంతహరినఖాక్రాంతదంతావళవిపులకుంభస్థల
ముక్తముక్తాకలాపంబువడువున నుడుగణంబు వియత్ప్రదేశంబునం బ్రకాశింప
రణరభసచలిత రథతురగపాదాతగజపాదాహతవిశ్వవిశ్వంభరాంతరాళసంభ
వం బగురజోవ్రజంబుపిధంబునఁ దమస్స్తోమంబు దిక్చక్రంబు నాక్రమింప
నిలింపవిమతానీకంబులుంబలెఁ జక్రవాకంబులు సశోకంబు లగుచునుండ దశ
రథకుమారచమూత్కారంబు తెఱంగునఁ గుముదాకరంబు ప్రమదాకరం బై
రహింప నప్పుడు. 68

— * ఇంద్రజిద్యుద్ధము. * —

మ. సరవిం గాలభుజంగభీకరశరాసారంబు వర్షించుచుం
బురుహూతాహితయోధయూథములకు న్మోదంబుఁ బుట్టించుచున్
సరసాహ్లాదుఁడు మేఘనాదుఁడు మహాసంగ్రామరంగంబునన్
హరుల నొప్పించెను మేఘనాదమొగిఁ జక్రాంగవ్రజంబు న్బలెన్. 69

చ. ప్రతతభుజప్రతాపరిపుభంగదుఁ డంగదుఁ డొక్కవృక్ష మా
యతముగఁ బూని దారుణరణాంగణభూమి హయాళి నొంచి యు
ద్ధతగతిఁ గూల్చె రావణిరథంబు సదైత్యమనోరథంబుగా
శితశతకోటిధారఁ గొని జిష్ణుఁడు పర్వతకూటము న్వలెన్. 70

ఉ. డాయక యంబరంబుననె డాఁగి దశాస్యతనూభవుండు బ
ల్మాయ ఘటించి రాముని సలక్ష్మణు లక్ష్యముగా నొనర్చి యు

త్యాయత జిహ్వాగాకృతి నుదారము లైనయజిహ్వాగంబులం
బాయనిఁగోష వేగమునఁ బై నిగిడించెఁ గపుల్ భయంపడన్. 71

గీ. సరసలక్ష్మణయోగనిస్తంద్రుఁ డైన, రామచంద్రుని బంధించె రావణాభీక
రంబు లగుతచ్ఛరంబు లౌరా సమస్త, బంధనిర్మోచనుండును బద్ధుఁ డయ్యె. 72

చ. చెలఁగుచు నింద్రజిత్తు పురిఁ జేరెను రావణునాజ్ఞఁ బూని మై
థిలియు విమాన మెక్కి నరదేవులఁ జూచి తపించె నంతలోఁ
దలఁగెను నాగపాశములు తార్క్ష్యగరుత్పవనాంకురంబుచేఁ
బొలిచిరి రాకుమారు లహిముక్తరవీందులమాడ్కిఁ జూడ్కికిన్. 73

ఉ. రాక్షసవానరేంద్రనికరంబును ఘోరరణం బొనర్ప ధూ
మ్రాక్షుని నయ్యకంపనుని మారుతసూతి వధించె వజ్రదం
ష్ట్రిక్షణదాచరుం గెడపె సాహసి యంగదుఁ డంత నీలుఁడు
దక్షిణమే ప్రహస్తు నిధనం బొనరించె విని దశాస్యుఁడున్. 74

వ. ఇట్లనీకినీనాథవధంబు విని వినిద్రకోపోద్రేకజృంభమాణాయోధనోత్కంఠుం డగుదశకంఠుండు సకలజగదండభరితజయానకభయానకనినదబధిరితాశేషశేషాహిలోచనుండును రోచిష్ణుజిష్ణుకోదండధరుండును నై జలధరంబు సముత్తుంగం బగుమేరుశృంగంబునుంబలె శతాంగంబు నలంకరించుచు నర్వతశ్చలిత చతురంగసంఘుం డగుట ననుగమ్యమానలంకానగరుండునుంబలెఁ గ్రమంబునఁ బురతోరణం బతిక్రమించి పురతోరణవ్యాపారం బగువానరపరివారంబుం గనుంగొనియె. 75

గీ. ఇట్లు చనుదెంచునిఖలదిగీశజేత, ససురనేతను జూచి యయ్యర్కకులుఁడు
నిజశిరము నూఁచెఁ దత్సవ్యభుజశిరంబు, నవుడ యదరెను బెదరెను గపిబలంబు.

వ. ఇత్తెఱంగున నప్రతిహతవిహారుండును మదగర్జితతర్జిత దిగంతదంతావళుండును నై మహార్ణవంబునం దిరుగు నాదివరాహంబుచందంబున వరాహవోన్ముఖుం డగుదశముఖుండు కందళితాస్కందనామర్షుండును నుపరిపరికలితగిరివర్షుండును నగుహరిపతి నిష్ఠురముష్టిఘాతప్రదాతయగు వాతాత్మజుని నమోఘలాఘవాక్రాంతధ్వజకిరీటాంచలుండగు నీలుని నిఖలజగద్విజయోజ్జ్వలం బైన మహాబలంబున వాతూలంబు తూలరాశింబలెఁ దూలించుచు నవిరతశరాసారవర్షంబుతో నభ్యమిత్రీణుం డగుసౌమిత్రియురస్స్థలంబున మహాశక్తినాటించి మూర్ఛితుం జేసె నంత. 77

క. అనుజుని నశ్రుజలంబుల, దనుజుని శరములను ముంచె దాశరథి మిళ
ద్ఘనకరుణవీరరసుఁడై, పొనరిచె శుక్ప్రమదశబలముగఁ దనబలముల్. 78

గీ. అనుఁగుఁదమ్ముఁడుగతమోహుఁడగుచుననికి, నెంతలోనున్ముఖుం డగునంతలోన
దితిజపతిగెల్చి రఘుపతి యతనిచటుల,*ప్రాణము ల్గొని డిగవైచె బాణములను.

గీ. అపుడు రఘువీరశరనిహతాంగుఁ డగుచుఁ,బ్రథమయుద్ధంబునందె పరాభవంబు
నొంది గతవైభవత లంకఁ జెందె నలద,శాననుఁడు దినదీపదశాననుండు. 80

వ. అంత. 81

— * కుంభకర్ణయుద్ధము. * —

క. అసురపతి కుంభకర్ణుని, నసమయమున నిద్రలేపె నగ్రజునాజ్ఞన్
దెసచెడి యతఁడున్ వెడలె, న్వెస నని కపునఃప్రబోధనిద్రార్థంబై. 82

వ. ఇ ట్లంజనాచలనికాశుండును బ్రకాశమానకరతలభ్రమితత్రిశూలుండును నై జగత్త్రయోద్యుక్తుం డగుశూలధరుండునుం బలె నరుగుదెంచు నక్తంచర స్వామ్యనుజుం జూచి శౌమ్యత్సహభుజతేజోవిశేషంబును నశేషదిగ్ధావమానంబును బవమానచలితజలదపారిప్లవంబును నగుప్లవంగమబలంబుం గనుంగొని యంగదుం డభంగురధీరవచోభంగి ని ట్లనియె. 83

క. కపులార కైకసేయులు, విపరీతమతి న్ఘటించు వెఱబొమ్మనుఁడీ
యిపు డింకఁ బ్రాకృతం బగు, నుపకృతభయు వైకృతంబు నుమఁగుఁడు మీరల్.

గీ. అనిన విని యుద్ధసన్నద్ధు లగుచు హరులు
దిక్కరులమాడ్కి మరలుచు దివిజగజము
పగిది మత్తిల్లు ఘటకర్ణుపైని వైచి
రగములు లయానిలములు వింధ్యాద్రిఁబోలె. 85

చ. పొలిచె వలీముఖప్రహితపుష్పితవృక్షము లెల్ల స్విన్నతా
కలితసురారివక్షమున గందవొడింబలెఁ జూర్ణితంబు లై
పలుమఱు యుద్ధభూమి నలబల్లిదుపేరెదఁ దాఁకి నిష్ఠురా
చలములు కొన్ని వేమరలి సల్పెఁ బ్రహర్తకు ఖేదభేదముల్. 86

క. నేల వడంకఁగ నొకచే, శూలము శిఖినిభముఁ ద్రిప్పుచు న్మత్తుం డై
తూలించె గంధమాదను, నీలుని ఋషభు న్గవాక్షుని న్శరభునిన్. 87

* ప్రాణముల్గొనక—యని యుండఁదగును.

సీ. అంతటఁ గపివీరు లతినిజచాపలాధిగతలాఘవు లౌచు దీనదశను
జెంది రాఘవు శరణొంద నేగుటఁగని యాశ్చర్యభుజవీర్యుఁ డగునినజుఁడు
వారల నెల్ల నాశ్వాసించుచును జేరి వైరిపైఁ దరుగిరు లైవ్వచికొనుచుఁ
జిత్రయుద్ధంబు సుస్థిరముగ నొనరించి తన్ముక్తఘనశైలతాడితాంగుఁ
గీ. డగుచుఁ గులిశాహతం బైనయద్రివోలె, వ్రాలెఁ జేతనహీనుఁడై వ్రాలునతని
నసుర కొనిపోవ వాలికృతావమాన,మడఁగ సురవైరిఁ గని తదీయబల మలరె.

వ. అం దమందకుసుమపరిమళఝరీమిళచ్ఛిశిరధ్యోపచారసచేతనోద్గ్రీవుం డగు సుగ్రీవుండు సచమత్కారంబుగా నుల్లంఘితప్రాకారుండును దారుణాకారుండును నగు నక్తంచరవీరుని నఖముఖాకలితశూర్పణఖాముఖానుకారునిం గావించి యుచితలాఘవంబున రాఘవసదేశప్రదేశంబు చేరిన నంతఁ గుంభకర్ణుండు భానుసూనుం గానక ప్రతినివృత్తుండును మత్తుండును విషమతారేక్షణుండును బ్రతిక్షణంబునఁ బ్రతిపక్షబలంబులంబలె స్వపక్షబలంబును భక్షించుచు లక్ష్మణునిలక్షీకరింపక తుంగం బగుశైలశృంగంబునుం బ్రయోగించుచు నతివేగంబున రాముని జేరిన. 89

శా. ఆయిక్ష్వాకుకులుండు సత్వరముగా నయ్యద్రిశృంగం బతి
స్థాయత్త్రీవ్రతరార్ధచంద్రనిహతిన్ భంజించి యామేటిమై
చాయం దూపులు వాలిసొంద ఖరదోశ్శౌర్యఘ్నుఁడు ల్జాలమి
*న్యాయవైద్యంద్రములేసె శాత్రవవధూ వైధవ్యదంబు ల్వడిన్. 90

సీ. అంత రాఘవబాణహతరాక్షసాంగంబులం దొక్కభుజము మంథాద్రివోలెఁ
బడియె వానరసైన్యపాథోనిధానంబునందు వేఱొకభుజం బబ్ధిలోనఁ
బతితమై కనుపట్టె వితతమా రెండవనలసేతురీతిచిహ్నంబు లందు
మఱి తృతీయంబైనమస్తకంబు చెలంగె నింగిత్రికూటంబు శృంగముగను
గీ. నప్పు డాభీలశాఖామృగాతివేల, నవ్యకోలాహలాకర్ణనంబువలన
బవరమునఁ గుంభకర్ణునిపాటుఁ దెలిసి, శాంతముఖుఁడై వదంపడి దశముఖుండు.

వ. మహోదరమహాపార్శ్వుల రావించి సహాయులం గావించి కుమారు లగు నరాంతకదేవాంతకాతికాయత్రిశీర్షులం బంప వారలును దరసాశనపతినిదేశంబు శిరసావహించి పితృపతినివేశనంబునుంబలె సమీకప్రదేశంబుం బ్రవేశించి రాసమయంబున. 92

* న్యాయవైద్యంద్రమహుతాళ శాత్రవ—మాతృక.

క. తరుచరనిశిచరవరులకు, దురము సరోషహతశిరము దుష్కరము మరు
త్తరుణీప్రమోదకరము, స్సురమునికి సదృష్టచరము సొరిదిం గలిగెన్. 93

గీ. తరుచరాంతకుఁ డగునరాంతకుని దునిమె
నంగదుండు హనూమంతుఁ డంతఁ గడఁగి
యలసురాంతకుఁ గెడపె బురాంతకుండు
భీకరాంతకు నడఁచినవీఁక దోఁప. 94

వ. వెండియు నసమసమరశీలుం డగునీలునిచే మహోదరుండును, మరున్నంద
నుచేఁ ద్రిశిరుండును, మహాపార్శ్వాదివాహినీపతులునుం దెగుటయు విషాద
రోషపరవశుం డై నిశాచరాకారం బగునంధకారనికాయంబునుంబలె నతి
కాయుండు సుమిత్రాపుత్రునిం గినిసి వృత్రాసురుండు సుత్రామునితోఁ బలెఁ
జిత్రాహవం బొనరించె. 95

గీ. అతఁడును భుజాభుజిఁ బెనంగి యితఁ డవధ్యుఁ
డనుచు ననిలోక్తిఁ దెలిసి బ్రహ్మాస్త్రమేయ
నప్పు డయ్యసురునిశిరం బవనియందుఁ
బడియె రాహువుబలె నతిభయద మగుచు. 96

వ. అంత. 97

— * ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధము. * —

గీ. విధురుఁ డగుతండ్రి నూరార్చి పృథురణధుర
రథియు సధనుశ్శరధియునై రావణియును
దాశరథి కున్ముఖుం డయి తరలి వచ్చె
నాశరచమూశరధియుఁ దన్నాశ్రయింప. 98

వ. వచ్చి సమరంబున నరాతిజయమనోరథంబుకొఱకు రథరథ్యార్థంబుగా రాక్ష
సుల నలుగడల నుండ నియమించి ప్రదక్షిణశిఖుం డగుశిఖావంతుని హవి
ర్తర్పణంబున సంతర్పితుం జేసి మంత్రాధిగమవిచిత్రంబు లగునస్త్రంబులు ధరి
యించి తిరోహితుండై నిశితముఖంబు లగుశిలీముఖంబుల నిఖిలమర్త్యాహతి
నిర్మాణాలంకర్మీణుండై క్రవ్యాదుండు వ్యాధుండునుంబలె హరుల విధురులం
గావించి. 99

క. అకుటిలు రాము సలక్ష్మణు, వికలాశయు విధురసత్త్వు విరచించె నితాం
తకఠోరగ్రీష్మము తమ్మికొలనిబలెఁ జేరె నంత మేటై లంకన్. 100

చ. శ్రితరుచిరామచంద్రముగ శ్యామ్యదినోద్భవదీప్తి గాఁ గృతో
ద్ధతశరవృష్టియై ఘనుఁ డతం డరుగం జలజీవనంబు ను
ద్యతకుముదంబు నస్తనల మాహతనీలమహోత్పలంబు జృం
భితవరలక్ష్మణం బయి తపించెను వాహిని తత్క్షణంబునన్. 101

గీ. వాయునందనుఁ డతివేగవంతుఁ డగుచు, జాంబవంతునియాజ్ఞ నౌషధనగంబుఁ
దెచ్చిన విశల్యమయ్యె నెంతేబలంబు, స్వర్గులమనంబును విశోకశల్య మయ్యె.

వ. మఱియును సహజతేజస్సముజ్జ్వలం బగుదవానలంబునుంబోని వానరబలంబు
చెదరిపోనువిధంబున దందహ్యమాన యగుపురినుండి దశాస్యునిదేశంబున
హరిగతి న్వెడలునిఖిలలోకప్రకంపనుం డగునకంపనుండును నాహతప్లవంగ
సంఘుం డగుప్రజంఘుండును నంగదప్రతాపానలంబునకు శలభంబులగుట
విని మహారథు లగువిరూపాక్షయూపాక్షులు మైందద్వివిదవారితు లగుటఁ
గనుంగొని కోపాటోపవిజృంభమాణసంరంభు లగుకుంభనికుంభులు సుగ్రీవ
హనుమంతులతోడ మారీచసుబాహులు రాఘవునిభుజంబులతోవలె సముత్త
భితభుజు లగుచు మహాద్భుతయుద్ధం బొనరించిన యనంతరంబ. 103

క. ఇనజునిచేఁ గుంభుం డని, మొనఁ దెగినఁ దదీయవిరహమును సైఁపక పా
వనిచే నికుంభుఁ డమరీ, స్తనకుంభావాస మొందెఁ దన్నామధృతిన్. 104

గీ. అంతనసురాధిపనియుక్తు లఖిలసైన్య, యుక్తుఖరసూను మకరాక్షుయుద్ధముఖరు
నిజవిపక్షు సపక్షతానిరత మగుచు, జనకుఁ జేర్చెను నైక్ష్వాకుసాయకంబు. 105

చ. జనకునియాజ్ఞ మాల్మి నిడి సంఖ్యముఁ జేరి మహేంద్రజేత యం
దనలుని వేల్చి యస్త్రచయ మంది దివంబుననుండి మాయచే
ఘనశరము ల్పిగిడ్చి బలగర్వము లెల్ల నడంచి రాము కో
పనత యెఱింగి భీతుఁడయి పట్టనముం జొఱఁబాఱెఁ గ్రక్కునన్. 106

వ. అంతఁ బ్రత్యక్షప్రతీహారంబుననుండి ప్రాతిహారికుండై నయతండు నిర్గమించి
యాంజనేయసన్నిధానంబున మాయాసీతను నిశాతహేతిచేత విదారితం
జేయుటయు నాకులితస్వాంతుం డై నహనుమంతుం డతథ్యంబు నాకస్మికంబు
నయిన యది తథ్యంబుగాఁ దలఁచి యుద్ధం బొనర్చి నిరాశుండై దాశరథిన
దేశప్రదేశంబునకుం బోవుసవ్వేళ నయ్యింద్రజిత్తు పశువిశసనప్రారంభియై నికుం
భిలాస్థలింజేరి విచిత్రసత్రప్రవర్తకుం డయ్యె నయ్యవసరంబున హనుమదావేదిత

మేదినీసుతావృత్తాంతుఁడై రామభూమీకాంతుండు వజ్రనిర్ఘోషంబున మా
నసచరం బగురాజహంసముంబలె విదీర్ణమానసుండై నేల వ్రాలి సౌమిత్రిచేత
నాశ్వాస్యమానుం డగుచు సకరుణంబుగా బిట్టు నిట్టూర్పు నిగిడించుచు విల
పింపం దొడంగె. 107

చ. అరణినిఁ గీలలీల జనకాధ్వరవాటమునందుఁ బొందుగా
ధరణినిఁ బుట్టినట్టి యతిధన్యవు మానవవంశ్యరత్నమై
గురుయశమొందుపంక్తిరథుకూరిమికోడల వెంచ నిట్టి నీ
కరయ విరామ మయ్యెఁగద హా రఘురామున కేమి చెప్పుదున్. 108

క. పవనజుయత్నము వృథ నలు, నవసేతుక్రియ యథావినాశిని విశిఖం
బువిహతత నందె నీదృగ్భవదీయ శుగబ్ధి దాఁటఁగలనా! లలనా 109

ఉ. మానుగ నెందునేని బవమానతనూజునిపూన్కి వ్యర్థ మెం
దేని నవీనసేతుకృతికి న్నలుఁడుం జతురత్వ మొందఁ డెం
దేని మదగ్నిబాణమును దీక్ష్ణముగా దిటువంటినీశుగం
భోనిధి నిస్తరింప ననుబోఁటికి శక్యమఁటే వధూమణీ. 110

వ. ఇత్తెఱంగున విలపించురామునిం గనుంగొని విదితాసురమాయావిశేషుం
డగువిభీషణుండు దేవా నీవంటిమహానుభావునకు నస్థానంబున దీనం బగునవ
స్థాంతరం బేటికి నిరంతరాయమఖనిర్వర్తనార్థంబుగాఁ బురందరారి యొనరిం
చిన కపటకృత్యం బిది, సత్యంబు గా దని తద్వధంబునకు లక్ష్మణుం బురస్క
రించికొని నికుంభిలోపరోధంబు గావించిన. 111

చ. హరిపరివారఘోరనినదారభటిం జలితాంతరంగుఁడై
గిరిదరినుండి వెల్వడినకేసరియుంబలె రోషభీషణ
స్ఫురణముచేఁ దదధ్వర మపూర్ణముగా నెడవేర్పఁ జేసె ము
ష్కరమగుసంగరంబు బలశాసనశాసనుఁ డద్భుతంబుగన్. 112

క. ఆవానరసేనకు ఝుంఝూవాతూలంబు తూలచయమునకుబలెన్
రావణతనయాగ్రణి విద్రావణుఁడై సంచరించె రణరంగమునన్. 113

వ. ఇట్లనుపదంబును ననీకోన్మథనసంరబ్ధసంవర్తవర్తియగు సమవర్తిచందంబున
సమందస్యందనారూఢుం డై వచ్చుసంక్రందనపరిపంథిం గని గంధవహనందన
స్కంధవర్తి యై సౌమిత్రి ప్రవర్తితనిశితశరధారుం డై శతధారపాణి జంభా
సురునింబలె స్తంభితుం జేసిన. 114

మ. అపు డన్యోన్యమదోత్కటంబును సముద్యద్వీరవాదోద్భటం
బు పరిత్రుట్యదుదారకంకటభరంబు న్భిన్నశస్త్రాస్త్రకం
బు పరిజ్ఞాతజయాశయంబును ద్రిలోకాత్యంతభీమంబుగా
ద్విపరాజంబులభంగి సంగరము నర్థిం జేసి రయ్యిర్వురున్. 115

క. పవిశిఖ విశిఖముల సహ,స్రవిఖండము గాఁగ మార్చి సవరించి యనిం
ప్రవిహతసారథిగా నిం, ద్రవిరోధి నొనర్చె దాశరథి యధికధృతిన్. 116

ఉ. మాయికి నేది యుక్తమొ సమగ్రభుజాబలశాలి కెద్ది యీ
డో యసురేంద్రనందనున కోపిక యెంతయొ యింద్రజేత కా
హో యిపు డేమి యొ ప్పగునొ యంతయుఁ జేసె నవార్యశౌర్యధా
రేయుఁడు రావణాత్మజుఁ డరీణరణోర్వి నిజోచితంబుగన్. 117

వ. అంత నరిభీషణంబుగా ఘోషించుచున్న విభీషణుపై నక్తంచరేంద్రనందన విముక్తంబైన శక్తి నర్ధచంద్రబాణంబుచే నివారించి తదీయదుర్వినయంబు సైరింపక సుమిత్రాపుత్రుం డమోఘలాఘవ నిస్తంద్రంబైన యైంద్రాస్త్రంబుఁ బ్రయోగించిన.

క. వ్రాలెఁ దదస్త్రము మఱియును, వ్రాలె న్సశిరస్త్ర మయ్యరాతిశిరంబున్
వ్రాలె భువిఁ బుష్పవృష్టియు, వ్రాలెన్మఱి బాష్పవృష్టి రక్షోంగనకున్. 119

వ. తత్క్షణంబున సహస్రాక్షజిద్వధంబు నాకర్ణించి శోకోద్రేకంబున రక్షోఽధ్యక్షుని ముఖంబులు నితాంతక్లాంతంబులును నిశ్వాసధూసరంబులును నిర్గళదశ్రునిష్యందంబులును నిర్వేలాక్రందంబులును నిరవధికఫూత్కారంబులును నిగాఢకోపాటోపవిపాటలంబులును నిరూఢకుటిలితభ్రూవల్లికంబులును నిఖిలభీకరవృత్తేక్షణంబులును నిర్దష్టాధరోష్ఠంబులును నిష్ఠురాట్టహాసంబులు నయ్యె, ననంతరంబ పురందరాదిప్రముఖవిక్రాంతు లపక్రాంతులును కుంభకర్ణాదిసోదరులు నిహతులును ప్రహస్తపూర్వకసచివులు విధ్వస్తులును విరూపాక్షప్రభృతిసేనాపతులు వ్యాపాదితులును నిఖిలబలంబు నిశీర్ణంబును లంక పౌరవధూజనకరుణపరిదేవనోత్తరంగ యగుటయు నాతంకాతిశయరోషణుండై రావణుండు హర్యక్షంబు హరిణింబలె నిక్ష్వాకునాయకుదయితను హింసింప నిశ్చయించి యంతికగతమంత్రిచే నివార్యమాణుండై సారథి సంచోదితరథుండును దాశరథిజయవిహితసంగరుండును నగుచు సంగరాంగణంబున కరుగు దెంచి.

* రామరావణయుద్ధము. *

క. శరచాపపరిఘతోమరధరుఁడై నైకముఖభుజతఁ దానని లోనొ
క్కరుఁడయ్యును లోచనగోచరుఁ డయ్యెను బంధువర్గసహితునిభంగిన్. 121

క. దనుజేంద్రుఁడు ఖడ్గము గొని, వనచారులమస్తకములు వడినేయుచు నో
య్యన నితఁడు నీకు నీకితఁ, డని యచ్చరలకును దెలుపునట్లు మెలంగెన్. 122

వ. తత్క్షణం బక్షౌహిణీక్షోభకందళితామర్షుండును నతిపరుషవిశిఖదళితధ్వజుండును నర్ధచంద్రనికృత్తధనుష్కుండును, నస్త్రధారావిదారితసారథియు నతివిస్మయనీయకరలాఘవుండు నగు నారాఘవానుజు నమర్షవేగముక్తం బైన శక్తిచే యాతుధానుండు ముహూర్తమాత్రం బుపరాగంబున నిశాకరునింబలె మూర్ఛానిమీలితుం జేసిన 123

గీ. రాముఁ డంతట శక్తినిర్దళితహృదయు, ననుజుఁ గనుఁగొని శోకవిద్ధాత్ముఁ డగుచుఁ
గోపమునఁజాపముంగొని కుండలించె, వెండి విధి దైత్యతల్లవాలు కుండలించె.

చ. వలయితచిత్రచాపుఁడును వారితపంక్తిముఖుం డతిక్రుధా
విలమతి రాఘవుండు శరవృష్టి నిగిడ్చిన దైత్యకోటిలో
పల నొకఁడైనఁ దప్పిచని పట్టనముం జొరఁడయ్యె వేలుపుం
జెలువలలో నొకర్తు వరుఁ జెందకయున్నది లేదు చూడఁగన్. 125

వ. అప్పు డాంజనేయపురానీతమహీంధరమహౌషధిసమేధిత జీవితానుజాశ్లేషసుఖలబ్ధమనోరథుండును బ్రవర్ధమానసమరకౌతుకోపలంభుండును సంరంభోదంచితపులకకంచుకితగాత్రుండును నగుదాశరథి యుద్ధమధ్యంబునందుఁ బురందరానుగ్రహంబుచే మాతలిసమానీతం బైనరథంబును విశంకటం బగుకంకటంబును బరిగ్రహించె. 126

పంచపాది. సరిజో దబ్బె నటంచుఁ జూపుదురు దోశ్శౌండీర్య మన్యోన్యమున్
సరపిం గాంతురు రోమహర్షమును శస్త్రాశస్త్రిఁ బోరాడ మె
త్తురు మేల్మే లని సాహసించుతతి నెంతో ప్రాణపర్యంత ని
ర్భరదుస్సంకట మైన నవ్వుదురు మూర్ఛ న్గాంత విశ్రాంతు లౌ
దురు ఘోరాజిని రామరావణు లమర్త్య ల్విస్మయం బందఁగన్.

వ. అనంతరం బవిశ్రాంతవిముక్తదివ్యాస్త్రులును నాఖండలవృత్రసన్నిభులును నగునయ్యిరువురకును విచ్ఛిన్నంబు లగుమార్గణంబులును, విలూనంబు లగుధనుర్గుణంబులును వినిహతంబు లగుధురీణంబులును నిర్భిన్నంబు లగుసాంయుగికరథంబులునుం గలుగునట్లుగా నిర్వైకల్యవిజయమనోరథంబు నిరతిశయవిశదయశోధనంబు నగునాయోధనం బయ్యె. 128

క. పొదినుండి కొనుట పూన్చుట, తుది నేయుట తెలియ దయ్యె దురుసున నచ్చోఁ
బదపడి యచ్చోటనె యు,న్నది యన రాఘవునిహస్త మలవడి యుండెన్. 129

చ. శరముల రాముఁ డర్ధపరిజల్పితచారువివాదపంక్తికం
ధరుముఖ మెద్ద్రుంచె నది దారున మొల్చి వచించె శేషమ
త్తఱిఁ జతురత్వరీతి నలధన్వికి మాయికి సామ్య మై కనన్
ధరణిపతన్నిజాస్యములఁ దాఁ గని లజ్జితుఁ డయ్యె దైత్యుఁడున్. 130

చ. దనుజశరక్షతక్షరదుదంచిత శోణితబుద్బుదాంకచం
కనదమరేంద్రకంకటవిగాఢసహస్రవిలోచనాఢ్యుఁ డై
కనఁబడె రాఘవుండు బలఖండనరోషకషాయితాత్ముఁ డై
తనరు ధరాధరాహితువిధంబున దారుణసంగరంబునన్. 131

వ. అంత వారుణంబున వైశ్వానరంబును వైనతేయంబున వాతంధయంబును వాయవ్యంబున వారిదంబును వైభాకరంబునం దామిస్రంబును మాహేంద్రంబున దానవంబును వైష్ణవంబున మాహేశ్వరంబునుం గాఁ బరస్పరంబు నిట్లస్త్రంబుఁ బ్రత్యస్త్రంబుచే భేదించునయ్యిరువురకును నాహవాగ్రహంబున నవిదితంబు లై సప్తవాసరంబు లతిక్రమించె. 132

— * రావణుమరణమునకు విభీషణాదులు దుఃఖించుట. * —

మ. ధనురామ్నాయగురుండు రాముఁ డురుశస్త్రాశస్త్రికౌతూహల
ప్రణయుం డయ్యు విచారకర్శితసతి న్భావించి తొల్వేల్పుతే
నినవాంకూరశిరోగణం బపునరున్మేషంబుగాఁ ద్రుంచె మా
ర్కొని బ్రహ్మాస్త్రముచే జగద్భయముతోఁ గూడ న్నిమేషంబునన్. 133

చ. ఘనభుజుఁ డాదశాస్యుఁ డతికంటకుఁ డీల్గిన లబ్ధకాములై
యెనయఁగఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియించునమర్త్యజనాళి కెల్ల శ్లా
ఘనపద మయ్యె రాముఁ డలకాముఁడు దా నటు మున్న చాలశ్లా
ఘనపదమై చెలంగెఁ బరికల్పితశూర్పణఖావికారుఁ డై. 134

వ. అనంతరంబ సమాలింగితరణవసుంధరుండును శరతల్పశయానుండును నధిగతనిషంగోపధానుండును నగుయాతుధానపతిం జేరి నేల వ్రాలి సోదరస్నేహసులభవైధుర్యుండఁ గదర్యుండ నే నని విహితనిజదూషణుం డగుచు విభీషణుండు పెద్దయుంబ్రొద్దు విలపింపం దొడంగె. 135

గీ. అన్న నమసుఖదుఃఖులై నట్టిబంధు, జనులఁదోఁబుట్టు వగునిన్ను సాహసమున
విడిచితిఁ గులక్షయనిమిత్తవిహితధర్మ, పరుఁడ నైతి నకీర్తి నేఁ బాయఁగలనె?

క. అనిఁ బ్రోవఁ గుంభకర్ణుం, డనుజుం డొకఁడుండె నీకు నతఁ డిపు డీల్గెన్
నినుఁ జంపుకొంటి నాబ్రతు, కున కై యిది విధి సహించుకొని యుండెడిఁగా.

వ. అనుచు విభీషణుండు విలపించుచుండఁ దద్వృత్తాంతంబు విని శుద్ధాంతంబున నుండి దీనంబుగా మొఱవెట్టుచు నంతరితయూథనాథలగుకరేణులకరణిఁ బ్రేక్షణీయ లగుతరుణీమణులతోడం గూడి వచ్చి సమరమధ్యంబున నశనిహతమందరవసుంధరాధరంబుచందంబునం బడియున్న దశకంధరు నిరీక్షించి నిహతోపప్లు మగులేఁదీఁగెకై వడి హా! నాథ! హా! నాథ యనుచు విషాదాకుల యై నిషాదాహతదయితవిధురీకృత యైనకురరితెఱంగున మందోదరి యమందంబుగా నాక్రందింపం దొడంగె. 138

ఉ. సారెకుసారె దిగ్విజయసంభ్రమవేళలయందు నీవు ము
న్నారసి యేది చూచితివొ యాయమరాట్పురి సర్వలోకసా
ధారణవృత్తి వై మగిడి దైవవశంబునఁ జూడఁ బోయి తే
ధీరవరేణ్య నాదుదురదృష్టము నింకిట నేమిచెప్పుదున్. 139

క. జనకుఁడు దనుజకులేశుఁడు, పెనిమిటి త్రైలోక్యవిజయబిరుదాంకుఁడు నా
తనయుఁడు మహేంద్రజైత్రుం, డని గర్వితనైన నన్ను హా విధి చెఱిచెన్. 140

ఉ. ధారణిలో రఘూద్వహుఁడు ధర్మవిదుండును నైనరాముఁ డే
దారినొ యట్ల యగ్రజునితావునఁ దమ్ముని దెచ్చి పూన్చువాఁ
డై రహి వాలిమున్నుకొని యంతటఁ బోకిటువచ్చె నేమొ మ
జ్జారె కకుత్స్థవంశసదృశం బొకొ యీదృశధర్మ మక్కటా. 141

గీ. లంక నీరయ్యెఁ బ్లవగవాలానలమున, మైథిలితపోనలమ్మున మడిసి తీవు
నింత శోకానలం బాత్మ నెఱియ సుఖిత, నైన ననుఁ జంపునే యీచితానలంబు.

వ. అని మఱియు దివసావసానసమయంబున సవితృప్రభ యుంబలె భగవంతుండైన వైశ్వానరునియందుఁ బ్రవేశించి చంద్రునిఁ జంద్రికయుంబలె మేఘుని మెఱుంగుతెఱంగున ని న్ననుగమించి నిరంతరవిరహదహనదందహ్యమానం బయిన యీశరీరంబు శాంతిం బొందించెద నని కరుణంబుగాఁ బరిదేవనం బొనర్చు మందోదరిని మందిరంబునకుం బనిచి నిజానుమతిని నిశాచరపతికి యథావిధి

గాఁ బితృమేధంబు నిర్వర్తించి సవిధంబున సమేధమానవిషాదుం డై వర్తించు విభీషణు నశేషరాజ్యాధిపతిఁగా రఘుపతి యఖిలతీర్థాహృతంబు లగుతోయం బులఁ దోయదం బనలాకులం బగువనస్పతింబలె నభిషిక్తుం గావించె. 143

గీ. అంత రాఘవచరితపట్టాభిషేక, సమధిగతరాజ్యుఁ డగువిభీషణుఁడు పొలిచె
ననుదినవివృద్ధమండలుండగుచుఁజండ, రుచిసుధాపూరణమునఁజంద్రుండువోలె.

క. సీత న్నిభృతవిభీషణ, నీత న్సతులం దుదారనిర్మలశీలన్
ఖ్యాతం గనుఁగొని మనుకుల, నేతకు మది హర్షశోకసనిబిడం బయ్యెన్. 145

— * సీత యగ్నిప్రవేశము. * —

వ. అనంతరం బరుంధతియుంబలె పవిత్రచారిత్రనిధి యన ధరిత్రీపుత్రి పతివ్రతా శిరోమణి యని తెలియంబడియును మర్త్యధర్ముం డైనపరమపురుషునకును లోకంబునకును బ్రత్యాయనంబునకై పురందరముఖు లగుబర్హిర్ముఖులును భగవంతుం డగునరవిందాసనుండును సాక్షులుగాఁ బునరుదయంబునకై వన రుహబంధునిం బ్రవేశించు నిందుకళయుంబలె సముజ్జ్వలజ్జ్వలనంబు బ్రవేశం బొనరించె. 196

గీ. పూతచారిత్ర యయ్యును భూమిపుత్రి, నిజవిశుద్ధికినై హవ్యభుజునిఁ జొచ్చె
నతఁడు నపవిత్రవస్తుసంగతనిజాఘు, దమనుఁ డగ్నొనెను దత్ప్రవేశమునఁజేసి. 147

క. అనలానుషంగమునఁ బొ,వనఁగా జానకి నెఱింగి వైభాతికవే
ళను భానుఁడు ప్రభనుంబలె, ననకులుఁడు పరిగ్రహించె నెల్లరు మెచ్చన్. 148

వ. మఱియు దాశరథి యధిగతనిజప్రశంసావిధానుం డగువిధాతచేతఁ బ్రదర్శిత మానుండును నారూఢవిమానుండును మహారథుండు నగుదశరథునకుం బ్రణ మిల్లి తదీయశాసనంబు శిరసావహించి దురంబునఁ గాలధర్మంబు నొందినవా నరోత్కరంబును శాకశాసనవరంబునం బ్రతికించి వారిచే ననుగమ్యమానుం డును బ్రమోదమానమానసుండును సుగ్రీవునితోఁ గృతసంభాషణుండును నగుచు విభీషణుఁ గరుణారసంబుతో విలోకించుచు జానకీలక్ష్మణులతోడం గూడ నయోధ్యాప్రయాణాభిముఖుం డై కామచరంబును గౌబేరంబును నగు విమానం బధిరోహించె. 149

క. మణిపుష్పకగతుఁ డై తత్, క్షణమున లంకోపకంఠదశకంఠరణాం
గణములు సింధువు సేతువు, నణుమధ్యకుఁ దెలిపికొనుచు నవ్విభుఁ డరిగెన్.150

గీ. పుష్పకం బది యెంతెంతపోడవు పోవు, నంతకును నింగి విరివయ్యె నతివ చూడు
పుడమినొకపల్వలముబలె జడధి దోఁప, నగచరులు మారుతికిఁ దెల్పి నగెదరిందు.

క. ఎయ్యది దవ్వుదవ్వులఁ గని, నెయ్యముతో నీకుఁ దెల్ప నేఁ గోరితినో
యొయ్యారి విచిత్రముగా, నియ్యెడ నది వెనుకఁబడి యదృశ్యతఁ జెందెన్. 152

వ. తరుణీ భగినీసుతా కనుఁగొను ముత్తుంగమహీరుహశ్రేణీకం బగుబుశ్యమూకం బిది యిందుముఖీ బిందుసరోవరం బిది గంధసింధురగమనా కబంధనిగ్రంథన వసుంధర యల్లది కరభోరూ ఖరాదికలహస్థలం బిది మధురవర్ణాలాపా మన పర్ణశాల యిది కురంగలోచనా కుహనామృగమృగయావనం బిది కుటిలాయతకబరీ గోదావరీమహానది యిది కుంభికుంభస్తనీ కుంభసంభవాశ్రమం బిది విలాసవతీ విరాధవిధ్వంసనభూమి యిది యంగనాలలామా యత్రిమునీశ్వరాశ్రమం బిది విదేహరాజపుత్రీ విచిత్రకూటం బైనచిత్రకూటం బిది యని ప్రేయసులకు సుధలైన వింతవింతకథ లెఱింగించుచు భాగీరథీతీరంబునందుఁ బావనం బైనభరద్వాజతపోవనంబు చేరి మహీంగర్భశుక్తిమౌక్తికమణి యగుమహిళామణిం జూచి మఱియు నిట్లనియె. 153

గీ. సకియ నిద్రాణబర్హిణశ్వాసపార, శాసు లమయ్యె నిదిగో ఫణాధరంబు
కంబుకంఠి కంఠీరవకరిజముల మ్రాఁగుచు కందువినోదనోత్కంఠి కంటె. 154

వ. అంత. 155

— * భరతాగ్రజు రాము నెదుర్కొనుట. * —

సీ. మహితభరద్వాజవిహితాతిథేయుఁ డై దవ్వుగాఁ జని యయోధ్యాసమీప
మొంది మ్రోల సమీరనందనావేదితోదంతుఁ డై గురుని ముందట నిడికొని
యానందబాష్పధారాపూర్యమాణలోచను లైనసన్మిత్రజనులతోడ
వచ్చు పావనతపోవ్రతరతు నాజానభక్తిసంభరితుని భరతుఁ గాంచి
గీ. సమధికోత్సాహవాత్సల్యసౌహృదములు, డెందమునఁ గందలింప నమందగతిని
యక్షరాజవిమానంబు నవతరింప, మానవాధీశుఁ డుత్కంఠమానుఁ డగుచు.

వ. విదేహరాజపుత్రిం గనుంగొని వెండియు నిట్లనియె. 157

క. చదలుననుండి విమానం, బిది నాహృదయము నెఱింగి యెంత డిగియెనో
ముదితా యంతంతకు భువి, గదిసెడు నీమీఁదఁ బ్రేమగలుగుట ననఁగన్. 158

గీ. అతివతో నిట్లు ముచ్చట లాడికొనుచు, దండనిలిచినయినజుకై దండ మూని
ప్రణతుఁడైవిభీషణుఁడుమార్గంబుచూప,మండపమునకు నేగియెనమ్మనుజవిభుఁడు.

చ. ముదము దలిర్పఁ బాదుకలు ముందఱ నుంచి కను న్వినీతుఁడై
పదముల మీఁద వ్రాలునతిభక్తిసమేతు భరతు న్దయాళుఁడై
యదనున లేవనెత్తి యురమారఁగ విడఁజాలఁడయ్యెఁ బో
పదపడి రాముఁ డాతనితపఃకృశదేహము సంస్పృశించుచున్. 160

గీ. అన్యసమ్మతసుఖశిఖుఁ డైన లక్ష్మ
ణుని గౌఁగిటఁ జేర్చి కన్గొనుచు నలరె
భరతుఁ డతఁడును నలరె నాభరతు సుదృఢ
సహజభక్తివ్రతుని రాజ్యసౌఖ్యవిముఖు 161

వ. అంత భరతుండును బురితో భివాదితాగ్రజుండై లాలననిఘ్నుండగుశత్రుఘ్నుం
డును దానును జనకనందనకుఁ బ్రణామంబు పొనర్చి యవరోధవధూసమేతు
లగుసుగ్రీవదశగ్రీవానుజాదిరాజన్యాధినాథుల యథోచితోపచారవిధుల సంతో
షితస్వాంతులం జేసి యామంత్రితమంత్రిలోకుండును నాలోకనానుగృహీత
పౌరవర్గుండును నగునగ్రజన్ముని నిజావసథంబుఁ జేర్చె నందు. 162

సీ. రమణీయసుగుణాభిరాముఁ డౌరాముండు జానకీసౌమిత్రిసహితుఁ డగుచు
ననుపమవాత్సల్య యైనకౌసల్యకు నపయశస్త్ర్యాశోకాతిరేక
యైనకైకేయికి సతిపవిత్రచరిత్ర యైనసుమిత్రకు నతులభక్తి
గరిమసాష్టాంగంబుగ నమస్కృతులు చేసి తగినయాశీర్వాదము లందె హర్ష

గీ. కందళితలైనవారిచేఁ గలశజలధి
లహరికలచేతఁ బ్రబలినాకలానిధి బలె
మఱియు మఱియును బరిరంభ్యమాణుఁ డగుచు
డెందమున నందును నిర్భరానంద మొందె. 163

— * శ్రీరామపట్టాభిషేకము. * —

ఉ. బంధురతేజుఁ డబ్జజబంధుతనూజుఁడు పంపఁ దైత్యవి
గ్గంధనుఁ డౌజగత్పతిని రాముని దా రభిషిక్తుఁ జేయఁగా
మంథరయానము న్విడిచి మంథర నాత్మఁ దలంచుచు న్వస
న్సింధులనుండి తీర్థములు సేనగఁ దెచ్చిరి వానరోత్తముల్. 164

గీ. అంత రాముఁ డలంకృతుఁ డై యమాత్య
కృప్తపట్టాభిషేక మంగీకరించి
పురగమనకుఁ బోవ రథ మెుదేఁ బొందెఁ లను
హారకుండు భగలుఁడును మరోరథమును. 165

వ. అప్పుడు నిజసేనావిచకితులగు శత్రుఘ్నలక్ష్మణులచేత ధూయమానధవళవా
లవ్యజనంబును బరిజనాచారనిరతభరతోద్దస్తవిమలముక్తాతపత్రంబును విచిత్ర
విహితమనుజదేవచామరులును నారూఢశతాంగమాతంగతురంగములును నలంకృతాం
గులును నగునాశ్వల్లవంగపుంగవులుచే ననుగమ్యమానంబును బ్రవర్త్యమాన
వేషాక్షతలాజోపచారు డు గురుఘువీరులు పౌరపురంధ్రీకదంబసంరంభచ
లితమంజుమంజీరమణికాంచీవలయవాచాలితవాద్యమానమాంగళికభేరీమృ
దంగ శంఖాదివివిధసవరశనసముయోచ్ఛలితసామోదపౌరసంబాధంబును సౌ
ధాంతరగవాక్షచరితస్త్రీ ముఖాక్షచ్ఛటానీలోత్పలదామ తోరణాభిరామ
రథ్యాంతరం బగు నగర మాధ్యాపురంబుం బ్రవేశించి 166

సీ. శ్రితగుణమణిస్థిరవిహారకృతచేతమై తనగాలుపాలు మొంగి
భక్తివినీతిసంపన్నులై యెల్లితమ్ముల నాదరించుచు మోదమెనఁగ
భానుతనూభవముఖులు నెల్లను సజనజనదముల నెలవుపరిచి
జనకరాజన్యనందనతోడఁ గూడిచ్ఛందుఁ డై సామ్రాజ్యసౌఖ్యములను

గీ. ననుభవించుచు ఘనసారహారజాల, పాదసితకీర్తివైభవామోదివియగు
విఖిలమేదినిఁ బాలించె నీతిబలము, ధనదగుణహరరామాభిధానశౌరి. 167

ఉ. సుష్ఠువితానిరాకరణసూర్యసహాచారహరా నోల్లస
త్పుష్కరపత్రనేత్ర మహిమోదనమానసుయోధనామిత
న్నిష్కపటప్రచార మనునీతిసరణమనుసార సారవ
గ్నిష్ఠయణీపయోమధురభాషణ బంధుసమాజపోషణా! 168

క. బాలామానసమోహాన, లీలామకరాంక కేళీ కుకురీ బం
గాలీ ధృతముకురీ రాం,బూలకరంకాసిఖేటముఖనృపచిహ్నా!

పంచచామరము. వరాటలాటభోటభోజవత్సమత్స్యగౌడ
ర్జగోత్కలాదిరాట్పరంపరాశిరః

ఖ్యరింఖదబ్జరాగరత్నకాంతిరంజితాంఘ్రియు
గ్మరోచమాన! యాచమానమానవామరద్రుమా! 170

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితావిలాస వాసిష్ఠవంశకీర్తిప్రతిష్ఠాసంపాదక ఋగ్వేదికవి తిరువేంగళార్యకలశరత్నాకరసుధాకర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలపతిప్రణీతం బైన చంపూరామాయణం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రబంధపరిపూర్తిశోభితవిలాసం బైనయష్టమాశ్వాసము. 171

ము సంపూర్ణము.